

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов та методики їх викладання

Кваліфікаційна робота
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 012 Дошкільна освіта
на тему:

**«ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ СОФІЇ РУСОВОЇ В ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Виконала:
студентка VI курсу, 63 групи
Спеціальності 012
«Дошкільна освіта»
Іванова Катерина Леонідівна

Науковий керівник:
к. пед. н., доцент
Мамчич Олена Борисівна

Роботу подано до розгляду «___» _____ 20__ року.

Студентка _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *мов та методики їх викладання* протокол № _____ від «___» _____ 20__ р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ	
ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СОФІЇ	
РУСОВОЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ	
ДОШКІЛЬНИКІВ.....	
	9
1.1. Зміст Концепції національного виховання С. Русової щодо формування національної свідомості дошкільників.....	9
1.2. Лінгвопедагогічна спадщина С. Русової як засіб формування національної свідомості дітей дошкільного віку.....	18
1.3. Концептуальні погляди С. Русової на національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку.....	28
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2.МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ	
СОФІЇ РУСОВОЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ	
СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	
	36
2.1. Психолого-педагогічні особливості формування національної свідомості старших дошкільників.....	36
2.2. Використання педагогічних ідей Софії Русової в контексті сучасності.....	42
2.3. Організація та проведення констатувального експерименту з визначення рівня сформованості національної свідомості старших дошкільників.....	48
2.4.Методичні рекомендації щодо реалізації концепції національного виховання С. Русової в системі дошкільної освіти.....	58
Висновки до розділу 2.....	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасну українську педагогічну науку і практику навряд чи можна уявити без накопиченого останніми століттями досвіду вітчизняної і зарубіжної думки. Науковці насамперед звертаються до прогресивного досвіду, набутого педагогами минулого, що дає можливість конструктивно та успішно розв'язати поставлені перед сучасною наукою завдання.

Питання зростання рівня національної свідомості молодого покоління, в першу чергу, починаючи з етапу дошкільного віку, все частіше стає предметом міркувань науковцями і практиками. Діти, які засвоїли в ранньому дитинстві спотворені суспільні, духовні та моральні цінності, кладуть їх в основу вибору свого майбутнього життєвого шляху, трансформуючи ці цінності на норми взаємодії зі своїм середовищем, які поволі перетворюються на норми суспільної моралі. Тільки національно свідомо, морально досконала особистість спроможна до реалізації перетворень в українському суспільстві, яке прагне до впровадження реформ з метою євроінтеграції та покращення якості життя в цілому. Якраз це вимагає підтвердження поставлених задач сучасності процесу формування національної свідомості дошкільників, обґрунтування сучасних технологій його реалізації. Через те, що ця проблема є актуальною для вирішення на сучасному етапі докорінної зміни системи дошкільної освіти, тому доцільним виявляється виявлення, як погляди на національне виховання розглядали відомі діячі, і, передусім, засновниця дошкільного виховання в Україні Софія Русова.

Її по праву, вважають фундатором системи дошкільного виховання в Україні. Усе її життя було пов'язане з дошкільним вихованням, її організаторські здібності, її науково-педагогічна компетентність, її воля до широкого розповсюдження дитячих садків по усій країні займають особливе місце в історії України.

У другій половині ХХ ст. були здійснені перші дослідження педагогічної спадщини С. Русової, осмислення важливості її надбань для сучасної педагогічної думки такими діячами як: Б. Залевським, В. Єрмоленком, В. Лащенком, Н. Ліндфорс-Михалевич, О. Лятуринським, Г. Мандрикою, Ю. Русовою, О. Русовою-Базілевською, К. Слоновською.

Творча спадщина С. Русової була предметом дослідження багатьох вітчизняних учених, які охоплювали такі аспекти: участь у просвітительському русі в Україні (Г. Груць, 1999); особливості національно-громадянського виховання особистості (Н. Мирончук, 2009); морально-духовне виховання дошкільника (О. Отич, 2014); психолого-педагогічні засади організації суспільного дошкільного виховання (О. Пшеврацька, 2002); концепція дошкільного виховання (І. Улюкаєва, 2016); особливості здійснення сімейного виховання (В. Федяєва, 2008) та ін. Науковці вивчали моральне виховання в контексті з іншими постулатами С. Русової. Проте можна передбачити, що обширний аналіз її праць, пов'язаний із вихованням дошкільників, а саме: «Дошкільне виховання» (1918), «У дитячому садку» (1919), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924) в межах зазначеної проблеми дасть змогу встановити психолого-педагогічні засади національного виховання, які окреслювала автор.

Іншу групу включають статті педагогів дошкільних навчальних закладів, які займаються вивченням і впровадженням в практику національної концепції українського дитячого садка С.Ф. Русової, а також розглядають надбання і негаразди, які з'являються в процесі реалізації ідей вченої в контексті сучасності (О. Л. Гриценко, Г. І. Комаровських, П. О. Косяк, О. М. Лахтадир, Л. М. Малько, С. І. Новосьолова, Л. О. Синекон, Н. В. Тоцька, Н. П. Чередниченко, Л. В. Чупак та ін.). Яскравими прикладами вивчення та популяризації педагогічної спадщини С. Русової є відомі постаті: Є. Коваленко, І. Зайченко та ін.

Об'єкт дослідження – освітньо-виховний процес у сучасному ЗДО.

Предмет дослідження – формування національної свідомості дітей дошкільного віку у педагогічній спадщині Софії Русової.

Мета дослідження – проаналізувати педагогічні погляди Софії Русової щодо підходів та засобів реалізації процесу національного виховання у закладах дошкільної освіти.

Досягненню визначеної мети сприятиме виконання таких **завдань**:

- проаналізувати зміст Концепції національного виховання дошкільників С. Русової.

- розкрити поняття формування національної свідомості дошкільників в педагогічній спадщині С. Русової.

- визначити психолого-педагогічні засади формування національної свідомості дітей дошкільного віку у поглядах С. Русової.

- проаналізувати значення рідної мови в педагогічній спадщині С.Русової як засобу формування національної свідомості дошкільників.

- вивчити педагогічні ідеї С. Русової в контексті сучасності з метою запровадження їх до навчально-виховного процесу дошкільного закладу.

- експериментально перевірити результати процесу формування національної свідомості дітей дошкільного віку та розробити методичні рекомендації для подальшого використання їх у практиці сучасного дошкільного навчального закладу.

Методи наукового дослідження: історико-педагогічний, психологічний, проблемний, за допомогою яких був здійснений аналіз творів С.Ф. Русової, проводився зіставний аналіз з сучасними психолого-педагогічними засадами морального виховання дошкільників; хронологічний, який дав змогу розглянути становлення і розвиток поглядів С.Ф. Русової на проблеми морального виховання дітей дошкільного віку; анкетування, бесіди, спостереження за поведінкою дітей та навчально-виховним процесом, що дало змогу діагностувати стан моральної вихованості старших дошкільників; педагогічний експеримент, спрямований на формування моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна полягає у цілісному науковому аналізі проблем формування національної свідомості дітей дошкільного віку у працях С.Ф. Русової, у розкритті та аналізі психолого-педагогічних особливостей національного виховання дітей дошкільного віку; вимоги до підготовки педагога; програми для дитячих садків, на основі наукових положень С.Ф. Русової, які трансформовані в роботі у науково-методичну систему суспільного виховання дошкільників та актуальність ідей С. Русової на сучасному етапі розвитку дошкільної світи.

У науковий обіг нами вводяться невідомі та маловідомі джерела (наукові праці, твори, статті), які допомогли розкрити сенс досліджуваної проблеми, визначити роль С.Ф. Русової як одного із засновників сучасної педагогіки, фундатора становлення і розвитку системи суспільного дошкільного виховання в Україні.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання педагогами, укладачами програм, концепцій, організаторами нових типів навчальних закладів, керівниками органів освіти педагогічних ідей С. Русової в освітньо-виховному процесі з метою розбудови національної системи дошкільної освіти з урахуванням сучасних вимог.

База дослідження: Комунальний заклад дошкільної освіти №3 «Дитяча Академія» Чернігівської міської ради.

Апробація результатів дослідження: участь у Круглому столі історико-культурного проекту «Майдан національної пам'яті. Повернення Софії Русової (до 165-річчя від дня народження та 30-річчя проголошення Незалежності України), участь у II Міжнародній науково-практичній конференції «TOPICAL ISSUES OF MODERN SCIENCE, SOCIETY AND EDUCATION».

Публікації. «Дитячий садок – осередок національного виховання» Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та вихователів ЗДО; стаття у науково-методичному журналі «Педагогічні обрії» на тему: «Ідеї дошкільного виховання в педагогічній спадщині Софії Русової»; тези доповіді «Концепція національного виховання

Софії Русової у системі дошкільної освіти» на II Міжнародній науково-практичній конференції «TOPICAL ISSUES OF MODERN SCIENCE, SOCIETY AND EDUCATION» та публікація методичної розробки на сайті vseosvita.ua на тему «Ігри з морального виховання у спадщині С. Русової».

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Список використаних джерел містить 74 позиції. Загальний обсяг роботи 80 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СОФІЇ РУСОВОЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Зміст концепції національного виховання С. Русової щодо формування національної свідомості дошкільників

Сучасна освіта повинна продукувати та розвивати всебічно розвинену особистість, яка в процесі своєї діяльності керується принципами гуманізму, добра, милосердя та ін. Засвоюють зазначені принципи в процесі морального виховання діти вже з раннього дошкільного віку. Актуальність і важливість проблеми морального виховання дітей дошкільного віку засвідчується нормативно-правовими документами, зокрема, Законом України «Про дошкільну освіту» [20], «Базовим компонентом дошкільної освіти» [2], «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» [38], Програмою національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна моя Батьківщина» [22], Парціальною програмою з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі» [68], метою яких є визначення завдань і змісту морального виховання дошкільників, які орієнтуються на їхні потреби, інтереси та вікові можливості, що дасть змогу підвищити рівень їхньої моральної вихованості [23, 10]. Велика нормативно-правова база скерована на модернізацію дошкільної освіти, внесення змін до змісту й вдосконалення форм, методів і технологій закладання основ гармонійної особистості дитини, виховання високих моральних якостей майбутніх громадян.

Весь час перед науковцями та педагогами поставала проблема морального розвитку або формування моральних якостей та цінностей особистості дошкільників. На їх думку саме в період дошкільного дитинства

зкладаються основи моральних суджень, утверджуються засади особистості та У своїх працях вони доводили, що саме у дошкільному віці складаються основні моральні інстанції, зміцнюються основи особистості та формується відношення до інших людей. Зазначені значні складники спрямовані на здобуток основної цілі виховання підростаючого покоління – створення гармонійно розвиненої особистості.

Науково-педагогічна спадщина Софії Федорівни Русової (1856 - 1940 рр.) виступає дуже кошовною основою української педагогічної думки, яка охоплює концепції та методи, що відповідають сучасним вимогам педагогічної думки в Україні. Відомості про її життєвий і творчий шлях стверджують, що впродовж всього життя вона прагнула відродити національний дух свого народу.

У своїх роботах Софія Федорівна Русова висуває головну ідею національного виховання, тому, що на її думку: «Школа – великий фактор для остаточного формування нації ... щаслива та нація, яка має змогу утворити в своїй державі національну школу для всієї людності; вона сміло може дивитися на своє майбутнє: національна освіта дасть їй змогу посилити свої економічні можливості і широко розвинути культурні творчі сили» [43, с.85].

Наріжним каменем в концепції С. Ф. Русової виступає особистість, а саме дитина з її природними задатками, здібностями, потребами [44, с.187]. А окреслений нею перелік інтелектуальних і соціальних нахилів і здібностей та культурних навичок, які необхідно сформувати у дітей дошкільного віку ввійшли до наповнення сучасних програм виховання і навчання дітей (Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008) [39], програми «Дитина» (2012): привчати дитину до охайності, порядку, виконання правил поведінки, певного обов'язку; виховувати такі моральні якості, як відповідальність, стриманість, мужність, пошану до старших і товаришів, терпимість, настирливість, творчість, розважливість, любов до правди, чутливість, доброту, уважність, скромність тощо. Всі ці звички й чесноти виробляються поступово у грі, праці, спілкуванні. З моменту приходу дитини в

дитячий садок слід привчати її до охайності, ладу, виконання певних правил поведінки, обов'язків. В подальшому ці якості необхідно розширювати й поглиблювати [42, с. 19].

Значущою метою виховання в українському національному дошкільному закладі, за С. Русовою, є моральне виховання дошкільників як «гармонія індивідуальної волі й суспільного гуртового порядку» [17, с. 200]. Надання чільного місця моральному вихованню у реалізації загальної мети виховання – «витворити... людину в найкращому значенні цього слова», – проходить «червоною ниткою» в безлічі творів С. Русової, показуючи гуманістичну направленість її педагогічних думок. Характеризуючи власні педагогічні здобутки, Софія Русова зауважувала, що в процесі викладацької діяльності вона наполегливо відслідковувала щось мистецьке, творче, уникаючи будь-якої традиційності, формалізму: «Душа дітей, їх задоволення - от що чарувало мене. Коли я оповідала і бачила усі їх ясні очі, звернені до мене, блискучі від зацікавлення і задоволення, то й я відчувала це задоволення; коли я гралася з ними, то теж разом із ними переживала хвилювання тієї чи іншої гри» [11, с.53].

Зважаючи на те, що в умовах царської Росії дошкільне виховання не відповідало ані національному духовному складу українського народу, ані педагогічним вимогам, а тому спотворювало розум і душу дитини, відокремлюючи її від національних коренів родини, Софія Русова закликала українських педагогів завдяки новим здобуткам педагогічної науки створити насправду народну школу, яка «ставить молоду людину на шлях самостійної чесної праці» [18, с. 89-90].

На сьогоднішній день не втратили своєї актуальності ідеї Софії Русової, що основна мета закладів дошкільної освіти - пробудити й надати можливість сформувати самостійні творчі здобутки дитини. А з метою досягнення цієї мети, вихователь має в першу чергу збагнути душевний стан кожної дитини, дізнатися про обставини його життя, виявити й вивчити його індивідуальність. Лише зважаючи на ці соціально-педагогічні чинники, вихователь спроможеться дієво виконувати навчально-виховну роботу.

Науковці, які займалися вивченням педагогічної спадщини Софії Русової Є. Коваленко та І. Пінчук справедливо зауважили, що наскрізною ідеєю, якою пройняті всі педагогічні пошуки С. Русової, є ідея створення національної системи освіти. В основі її виховної системи лежить ідея формування у дітей національної свідомості і самосвідомості, самоповаги й гідності [23, с.21–22]. С. Русова зазначала, що моральне виховання може бути ефективним лише тоді, коли воно починається з наймолодшого віку дитини та має цілеспрямований та планомірний характер, а саме національна школа мусить мати всі ступені від дитячого садка до університету [24, с.85].

Вона, однією з перших в українській педагогіці не лише створила, а й втілювала в життя ідею національного дошкільного виховання, розробивши концепцію українського дитячого садка, яка була викладена в її книгах: «Дошкільне виховання» (1918)[47,с.45], «У дитячому садку» (1919) [55]. Зазначені роботи на той час слугували чи не єдиними, в яких було наведено одностайна теорія виховання дітей дошкільного віку та організації роботи дитячих садків. згодом, в період еміграції, науковиця продовжила опрацювання теоретико-методичних засад дошкільного виховання. У Празі вона видала книги «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924) [54], «Нові методи дошкільного виховання» (1927) [51].

Зазначена концепція, з одного боку, охоплювала напрацювання не лише зарубіжної і вітчизняної теорії та практики виховання дітей дошкільного віку, а й була результатом самостійного творчого пошуку авторки. С. Русова продовжила вивчення ідей морального виховання, які були закладені Й.Г. Песталоцці, Ф.Фребелем, К.Д.Ушинським, популяризувала праці своїх сучасників, а саме: О.Декролі, М. Монтесорі, Д. Дьюї, П.Ф. Лесгафта та багатьох інших зарубіжних і вітчизняних учених [70, с.271].

У концепції С. Русової визначено мету і завдання дитячого садка, основні його принципи і безпосередньо сам зміст роботи дитячого садка.

Мету виховання авторка вбачала в тому, щоб «допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини». Розвиваючи мету й завдання

дошкільного виховання, С.Ф. Русова стверджувала, що «дитячий садок – це установа цілком самостійна, що має свою власну, незалежну цінність» [56,с.162].

Стрижнем укладеної С. Русовою концепції дошкільного виховання виступили сформульовані нею принципи виховання. На її думку, виховання в дитячих садках повинно бути, по-перше, індивідуальним, пристосованим до природи дитини; по-друге, національним; по-третє, відповідати соціально-культурним вимогам часу [29, с. 44]. Авторка зауважувала, що не потрібно й не годиться дивитись на дошкільне виховання лише як на підготовку до школи. Дошкільне виховання дає дітям найкращі засоби прожити вік у найбільш сприятливих для їх розвитку умовах, прожити радісно, набираючись цікавого знання й непомітно дисциплінуючи свою вдачу.

Дошкільне виховання у роботах С. Русової виступає як ланка в системі шкільної і позашкільної освіти. У книзі «Дошкільне виховання» С. Русова дала досить вичерпну відповідь відносно того, яким повинен бути український дитячий садок. Вона зазначала, що в Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка відповідає національним рисам і самобутності українського народу. Виходячи з цього положення, С. Русова наполягала на тому, щоб виховання в дитячому садку було поставлено у відповідність «до світогляду того народу, з психології тієї нації, з яких походить дитина». Національне виховання має відтворювати в молодому поколінні національний ідеал. С. Русова наполягала на тому, щоб кожен вихователь «добре з'ясував для себе сформований протягом віків ідеал народу», бо саме на нього, за її переконанням, й повинно орієнтуватися виховання [57, с.51]. У праці «У дитячому садку» [55] С. Русова запропонувала таку узагальнюючу характеристику української дитини: «...українська дитина не дуже експансивна, занадто вразлива й часто-густо ховається від інших зі своїми переживаннями». Софія Федорівна зауважує, що зазначені властивості зобов'язують підходити до української дитини з ласкою, привертаючи її до себе

повагою, збуджуючи її цікавість. За цих умов «виявиться талановита вдача дитини й озветься її глибока чулість» [46, с.117].

Стрижневою персоною в концепції С. Ф. Русової є особистість, дитина з її природними задатками, здібностями, потребами. У роботах Русової прослідковуються її погляди щодо тлумачення понять «особистість», «індивідуальність», визначення умов, чинників і шляхів формування та розвитку особистості дитини дошкільного віку. Винятково важливими її міркування є в умовах сучасності і простежується в державних документах. Наприклад, оновлений Базовий компонент дошкільної освіти в Україні спрямову педагогів на цілісний підхід до особистості, тобто центральною фігурою освітнього процесу є дитина – мовленнєва особистість. Серед положень нового Базового компонента дошкільної освіти визначено, зокрема: визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості; збереження дитячої субкультури; повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника [19, с.176].

З-поміж вимог, які необхідні для виховання гармонійної особистості, С. Русова головну роль відводить наступному: «виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини, на друге місце – виховання має бути національне» [45, с. 186].

Національний дитячий садок С. Русова розглядала як виховний заклад, освітньо-виховний процес у якому базується на культурі народу, до якого відносяться діти. Виховання «на рідному ґрунті», «цілком реальне, живе і послідовне...має в душі дитини певний ґрунт, будить її творчу діяльність, розворушує її думки, її цікавість». Пояснюючи свою позицію, С. Русова стверджує, що дитячі садки, «маючи діло з дуже ніжним матеріалом, принесуть велику користь тільки тоді, коли вони по змозі будуть триматися національного ґрунту» [58, с. 85]. Тільки потім вони, додає С. Русова, не принесуть шкоди, а навпаки збережуть дітей, сформуують умови для розвитку в них ліпших думок і почуттів і закладуть у своїх вихованцях «певне зерно задля

розвитку гуманно освіченої людини, що не рве своїх зв'язків з рідним народом, а виростає свідомим сином своєї нації» [60, с. 102].

С.Ф. Русова зазначала, що духовність, національна самосвідомість закладаються в особистості на початку її життєвого шляху. Софія Русова вважала, що достеменно виховання не може починатися на порозі школи, а мусить вестися упорядковано з перших днів, бо воно складається з добрих звичок, з перемоги над «шкодливими інстинктами й з розвитку добрих» [61, с. 68]. У своїх наукових доробках С. Русова часто акцентувала увагу, що серед моральних факторів виховання чільне місце належить сім'ї, в якій дитина накопичує перші враження, починаючи з раннього дитинства. Вчена тлумачила значення родини в процесі виховання дитини, акцентуючи увагу на тому, що «в родинному житті кожна дитина є живою клітинкою... а родинне виховання залишається ще таки найкращим природним осередком для дітей» [59, с. 230].

Наступним принципом щодо організації дитячого садка є за С. Русовою, той, що дитячий садок має бути проїнятий весь національним духом свого народу. Цей принцип, опрацьований С. Русовою, складає органічне поєднання надбань народної педагогіки та зарубіжної педагогічної думки.

У книзі «Дошкільне виховання» С. Русова подала надто докладну відповідь стосовно того, яким має бути український дитячий садок. «Усе приміщення дитячого садка з його окрасою має казати дитині: ти – українець, навкруги тебе рідна земля – Україна, рідний тобі народ, ти мусиш знати свій край, знати, що твій народ створив героїчного, вічного, прекрасного [47, с. 48]. Вона зауважувала, що в Україні, і за кордоном, історично сформувалася своя система виховання, яка відповідає національним рисам і самобутності українського народу. Зважаючи на цей постулат, С. Русова обстоювала думку про те, щоб виховання в дитячому садку має відповідати «світогляду того народу, з психології тієї нації, з яких походить дитина». Національне виховання має репродукувати в підростаючому поколінні національний ідеал. С. Русова наполягала на тому, щоб кожен вихователь

«добре з'ясував для себе сформований протягом віків ідеал народу», бо саме на нього, за її переконанням, й повинно орієнтуватися виховання [48, с.17].

Безпосередньо дитячий садок С. Русова розглядає як виховний заклад, у якому забезпечується трансформування культури народу, до якого належить дитина, «...дитячий садок має бути пройнятий весь національним духом свого народу». Щодо завдань дитячого садка С.Ф. Русова зазначала, що «завдання дошкільного виховання викликати й задовольнити такі інтереси, які цілком відповідають віковій дитини, взагалі сприяти б інтелектуальному й чутливому розвитку дитини» [32,с.45].

Черговими в концепції С. Русової є ряд вимог, що характеризують зміст роботи дитячого садка. Чільне місце повинно посісти природознавство. Суттєву роль при знайомстві дітей з явищами природи С. Русова відводила рідній природі, яку С. Русова іменувала «великою книгою життя, у якій треба дітей навчити читати». Знаменитий діяч наголошувала, що привілеї необхідно надавати безпосередньому контакту дітей з природою, з а саме: прогулянкам та екскурсіям у природу, праці в природі, дослідам та експериментуванню тощо. Але «найважливіше завдання природи, на думку С.Ф. Русової, - це плекання у дітей любові» [37,с.67-68].

Наступна вимога до організації дитячого садка українського за духом та змістом, що була опрацьована С. Русовою, зводиться до того, що засаду змісту дошкільної освіти повинні включати, за винятком природознавства, і різні види мистецтва. Провідним засобом естетичного виховання й виховання взагалі С. Русова називає національне мистецтво, а саме: народні казки, пісні, прислів'я, приказки, думи, лічилки, а також танці, ігри, хороводи, гру на музичних інструментах тощо. Згідно з концепцією С. Русової, завданням дошкільного виховання є розвиток творчих здібностей дошкільників. На думку авторки, творчі сили дітей в українському садку мають бути найкраще збуджені засобами національного матеріалу, який найбільше поширений в тій чи іншій місцевості (глина, дерево, декоративний розпис, вишивання) [53,с.86].

Поміж системи умов до організації українського дитячого садка, дослідженої С. Русовою, необхідно зосередити увагу на методах організації навчально-виховної роботи з дітьми. С.Ф. Русова розглядає їх як види діяльності дитини, до яких належить гра, гру-драматизація, театралізована діяльність, різні види художньої діяльності, екскурсії, праця тощо. Авторка зазначала, що завдяки грі в дітей виховується національний характер, національна свідомість [63, с. 134].

С. Русова вперше розробила систему структури українського дитячого садка, з-поміж яких вона акцентує й аргументує необхідність створення національного дошкільного виховання на сучасних засадах психології і педагогіки про закономірності та умови розвитку дитини, раціональні методи виховання, зважаючи на багатовіковий досвід народної педагогіки [49,с.56].

Для створення національного дитячого садка за системою Софії Русової з урахуванням сучасних реалій сьогодення необхідно докласти чимало зусиль. З метою залучення дошкільників до культури та звичаїв народу важливе місце займає інтер'єр дитячого садка. Хорошою ідеєю буде створення музею народно-декоративного мистецтва, в якому можна зібрати вироби народних умільців, предмети побуту, національний одяг різних куточків України, ткацькі рушники та вишивку. В групових кімнатах теж необхідно подбати про дух українського народу. Можна оздобити вишитими рушниками, глиняним та керамічним посудом, картинами, портретами видатних українців.

Велику увагу треба приділити осередку для навчання дітей рідної мови, це: методична література, український фольклор, потішки, колискові, заклички, веснянки, вірші, оповідання, казки, скоромовки, українські народні ігри, прислів'я. «Через безпосереднє слухання чистої народної мови, як вважала педагог, – дитина може входити цілим серцем у розуміння народної літератури та її краси» [34,с.49-50].

Потрібно створити умови для самостійної художньої діяльності, куточок української книги, фланеграф, на якому діти за допомогою різних персонажів мають можливість розігравати казки, лялькові театри.

Софія Русова наголошувала, що «в дитячому садку має лунаати гарна українська пісня, плекатися рідна мова» [43,с.82]. Це можна реалізувати з допомогою занять-ігор, занять-подорожей, занять-вікторин, занять-описів.

Дуже добре можна розвинути мову дітей оповіданнями і казками, це є улюбленим заняттям для дітей від 3-х до 10-12 років, звертала увагу С. Русова. Найкраще буде переповідати оповідання у доступній для дітей формі, а не читати їх. Можна переодягтися у вбрання бабусі-казкарки, що створить атмосферу загадковості і викличе позитивно-емоційний стан у дітей [52,с.67].

Працюючи над розвитком мовлення дітей дошкільного віку необхідно постійно шукати нові підходи, часто проводити інтегровані заняття, поєднуючи їх із зображувальною діяльністю. Так діти краще сприймають матеріал, найтонші його відтінки. У них з'являється бажання поділитися своїми емоціями, розповісти побачене та почуте [41,с.95].

Стрижнем концепції С. Ф. Русової є навчання рідною мовою. Розглянемо це питання більш детально.

1.2. Лінгвопедагогічна спадщина Софії Русової як засіб формування національної свідомості дітей дошкільного віку.

Провідною ідеєю концепції національного виховання С.Русової є навчання дітей рідною мовою. «Який це той шлях, що ним учитель і виховував найкраще, можуть підійти до глибоких скарбів дитячої душі й викликати одголосок самих тонких струн її? Цей шлях, цей перший могутній засіб – то, звісно, слово», - зауважує С.Русова [44,с.83]. Вона розглядає рідне слово як джерело неповторного, національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності. «...Головна вартість мови не в ній самій, а в тому, що як тільки дитина її опанує, то мова стає для неї головним знаряддям для здобування знань» [50,с.12]. С.Русова часто зверталась до питання про рідну мову в безлічі своїх праць.

Протягом всього свого нелегкого життя авторка піклувалася про становлення українського суспільства, національного виховання дітей та

розвиток української мови. Рідна мова, - на думку С.Русової, - це є перша політична і соціально-педагогічна вимога кожного народу, який скидає з себе ланцюги, скидає кригу байдужості, якою було окуто його серце за часів утисків і пригноблення його вільної думки, його національної свідомості [51,с.95]. «Рідна мова у вихованні й освіті – то є найкращий інтимний провідник думок, почувань, вражіннь». Таким чином, рідна мова, на думку С.Русової, виступає не тільки інструментом висловлення національного, а й індивідуального в людині. Кожна дитина виступає унікальною індивідуальністю. Відтак педагог мусить проводити роботу індивідуально з кожною дитиною, підбираючи задля неї адекватні форми, методи і прийоми розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови.

С. Русова описує свої спостереження за тим, як дитина вчиться сама висловлюватися і зазначає, що саме тут ми помічаємо «дуже суб'єктивний процес», оскільки одна дитина починає говорити словами дуже рано (у 2-3 роки), друга – довго мовчить. У такому випадку потрібне, з погляду автора, втручання соціального фактору, зокрема дорослих, слід спонукати дитину позначати свої бажання не рухами, а словами [36, с.43-44].

Дуже різностороннім і важливим здобутком для усіх, хто сьогодні займається дошкільним вихованням є лінгвопедагогічна спадщина Софії Русової. Вона опрацювала глибокі теоретико-методологічні проблеми мовної освіти дітей дошкільного віку: взаємозалежність біологічного й соціального в мовленнєвому розвитку дитини; мету, зміст, завдання, засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей рідної мови в українському дитячому садку; визначила місце українського фольклору, народних традицій, свят, кращих художніх творів українських письменників у мовленнєвому розвитку дітей, її постулати подібні до провідних принципів реформування освіти в Україні та основними засадами державної політики в сфері мовної освіти громадян України.

Основною метою лінгводидактики є виховання мовної особистості, яка адекватно, слушно, вільно і творчо використовує мову в різних життєвих ситуаціях з метою реалізації власних мовленнєвих завдань.

Розділі VII праці «Розвиток мови дитини» книжки «Дошкільне виховання» С.Русова наполягає, «щоб з дитиною більше розмовляли, викликали її на розмову вільну і невимушену, в якій дитина балакає своєю власною мовою, інколи робить граматичні помилки, але ці помилки не варто зараз же тут виправляти, бо від цього у дитини губиться бажання вільно безпосередньо висловлювати свої думки» [42,с.104]. Авторка праць стверджує, що людська думка стає ясною, коли вона висловлюється рідною мовою: «Не має народу, який не мав би своєї мови, бо кожне приймання не однаково у різних людей» [28, с.108]. І саме тому, розширює свою думку С.Русова, «мову необхідно різними способами розвивати, робити ясною, чепурною, щирою, бо вона - творче знаряддя, за допомогою якого виховується думка, серце, слово правди й краси. І саме дошкільне виховання має якнайкраще розвивати мову дітей, щоб вони приходили до школи не недоріками якимись, а з певним знанням як найкраще висловлювали свої думки, складали не тільки відповіді на запитання учителя, а й цілі оповідання. Треба завше пам'ятати, що мова дитини - то разом і вираз її думок, і утворення самих думок, як каже Гумбольд: «мова - то сповідь народу» [40,с.23-24], «треба цю маленьку іскорку роздмухувати в гаряче щире почуття, хай дитина додивляється до краси рідного степу, слухає рідну пісню, рідну мову» [35,с.59], отож мова має бути фундаментом інтелекту, ґрунтом виховання патріотичних почуттів у дошкільників.

Софію Федорівну Русову по праву вважають основоположницею методики розвитку мовлення та навчання дітей рідної (української) мови в Україні. Авторка сформулювала та відобразила в своїх творах засоби, методи і прийоми, форми організації навчально-мовленнєвої діяльності та спрямування мовленнєвої роботи в українському дитячому садку.

Основоположними прийомами розвитку мовлення дітей, на думку педагогині, слугують: довкілля, мистецтво, художня література, національні свята, український фольклор, грамота, драматизація.

З-поміж методів навчання дітей рідної мови С. Русова діє пораду застосовувати: спостереження, екскурсії, розглядання картин та бесіда за їх

змістом, розповідь за малюнками, читання оповідань, заучування віршів, розповідання дітей, переказ художніх творів, бесіди, ігри-драматизації, розповідання казок, вправи та ігри [30,с.239].

Першочерговими засобами розвитку мовлення дітей дошкільного віку у педагогічній спадщині Софії Федорівни виступають переймання (наслідування), приклад мовлення дорослих, постановка запитань, зіставлення.

На запитання, яким повинен бути дитячий садок, видатний педагог відповіла: «В ньому буде широко розвиватися рідна мова і в творах словесних самих дітей, і в оповіданнях керівниці» [31, с.215]. Авторка вочевидь обстоювала думку про те, що в національному дитячому садку повинно абсолютно панувати рідна мова, літопис всього духовного, багатовікового життя народу. Великої краси надає дитячій мові її метафоричність, образність, що відповідає антропоморфічному світогляду дитини і так наближає дитячу мову до народної, і через те вся словесна народна творчість має слугувати найкращим матеріалом для літературної освіти дітей, наголошує авторка [35, с.56].

Однак, С. Русова була впевнена, що дитячий садок буде національним тільки якщо в ньому буде звучати рідна мова. Це відбудеться тільки за умови, якщо він буде «скарбницею, до якої зібрані всі скарби національної культури, зразки тої багатовікової народної творчості, в яких найкраще відбулася душа нації». З погляду С. Русової, легенди, казки, народні пісні, вірші народних поетів – все це має утворювати національно-етнічну атмосферу, яка повинна панувати в дитячому садку і яка «прив'язує дитину до певного рідного терену» [60, с. 95]. Весь цей комплекс плавно розімкне перед нею всі своєрідні риси її національності, надасть їй реальне усвідомлення того, до якого народу вона причетна.

Теоретичне осмислення С. Русовою місця і ролі рідної мови в житті дитини, в родині, в освітньому процесі закладу дошкільної освіти є концептуальними і сьогодні в період розбудови національної системи освіти в

Україні. Вимоги Софії Русової щодо навчання дітей рідною мовою, за підручниками, складеними рідною мовою, володарювання в навчально-виховних закладах рідного поетичного слова, національного мистецтва, літератури, культури, фольклору, традицій, наявність витончених мовленнєвих зразків української літературної мови педагогів – все це є основою для створення в Україні істинних національних сімейних дошкільних закладів, до яких прагнула С. Русова.

На важливості процесу опанування дітьми дошкільного віку мови наголошує і оновлений Базовий компонент дошкільної освіти. Тільки активне вживання дієвих способів навчання, які заохочують не тільки реконструкцію мовних зразків, а пошуки і творення власних висловлювань, які найбільш відповідають мовленнєвій ситуації у своїх творах висуває Софія Русова [7,с.84].

У лінгвопедагогічній спадщині С. Русової посідають чільне місце коштовні методичні рекомендації що стосуються розвитку різних аспектів мови, а саме: звукова культура мовлення, лексика, граматична правильність мовлення і розвиток зв'язного мовлення.

Відносно виховання звукової культури мовлення, то Софія Русова радить, що вправляти дитину у звуковимові – це споконвічний процес і реалізується він неодмінно завдяки самій дитині. Робота педагога необхідна зводиться лише до того, щоб «повторювати біля дитини ті перші слова і дитина, пильно дивлячись в обличчя того, хто їх промовляє, переймає, як він складає уста». Для цього Софія Русова пропонує вдатися також до досвіду Марії Монтесорі, яка «призначає задля цього окремі лекції» [12,с.175]. Дітям проводять гімнастику губ і язика: вихователька гарно відкриває рот, щоб дитина добре бачила, як утворюється той звук, який не вміє промовляти, і так само повертала язик, складала губи і повторювала кілька разів невдалий, важкий для неї звук. Це заняття, так звана лекція триває 2-3 хвилини, дітей вона потішає, вони сміються, а тим часом за тиждень мова непомітно виправляється, дитина сама і з задоволенням вимовляє слово, яке до цього викликало труднощі». Потім необхідно проводити роботу над іншим звуком, «і дитина ставить до цього,

як до нової перемоги, що вона своїм зусиллям одержує над своїми хибами і помилками».

Важливою порадою Софії Русової, до якої слід прислухатися, є ще один компонент звукової культури, а саме темп мовлення. «Необхідно забороняти дитині говорити занадто швидко, коли вона, захоплюючись змогою передати всі свої думки і почуття, поспішає висловити якнайбільше слів... Така балаканина, – каже педагог, – привчає дитину до розсіяності, привчає не задумуватись над змістом розмови і позбавляє мову якраз її значення» [62, с. 51].

Відносно проблем із звуковимовою у дітей («заїкання, пикання...»), то найважливіше – це «розвивати у дитини самовпевненість, треба робити з нею спокійні вправи у вимовлянні різних, спочатку коротких, а потім повних слів і речень», зазначає С. Русова [6,с.48].

У лексичній роботі сучасна дошкільна лінгводидактика ставить акцент саме на вмінню навмисно і доцільно застосовувати слова у визначених умовах спілкування, якісному розвитку словника дошкільників. Очевидно, Софія Русова саме це мала на увазі, зазначаючи, що дошкільників необхідно спонукати висловлювати свої думки і враження, будувати прості і складні речення, складати свої перші оповідання. Проте педагог постійно звертає увагу на те, що у дітей різними засобами, методами і прийомами необхідно лише породжувати бажання «відшукувати» свої слова, «якнайкращі вирази для висловлення думки, почуття, враження». А «педагог повинен слідкувати за тим, щоб для дитини слова дійсно мали правдиве значення і лучилися з такими реальними уявленнями, які дитина може ясно розуміти, уявляти собі», що не менш важливо у словниковій роботі.

Наступним завданням розвитку словника, яке скероване не лише на оволодіння мовною нормою, а й на підвищення рівня мовленнєвої культури, яке окреслено у сучасній методиці є прибирання з мовлення дітей ненормативних слів (діалектних, розмовних, жаргонних).

У своїй праці Софія Русова «Навчання мови» одним із завдань розвитку словника дітей визначала завдання усунення з їхнього мовлення ненормативних слів (діалектних, розмовних, жаргонних). Вона зазначає, що педагог зобов'язаний володіти найліпше літературною мовою, та, знати діалекти тієї місцевості, де він працює. За словами С. Русової, в діалекті заховано дух народу, філологічну суть мови – її образність, красу, її місцевий фольклор, але з ним «все ж треба числитися лише як з діалектом, як місцевою говіркою, і в літературній мові переборювати його» [44,с.59-61]. Діти дошкільного віку, без сумніву, в процесі мовлення використовують діалекти, ними вони виражають свої почуття та враження. «Несподівано відривати дитину від її хатньої мови було би для неї болісним процесом і цілком непедагогічним методом навчання мови. У дитячу свідомість нові вирази, нові слова треба вводити поступово... Щоб дітей безболісно перевести з діалекту на літературну мову, треба їм багато оповідати, читати літературні твори задержуючись якраз на тих словах, що у місцевому діалекті звучать інакше» [45,с.96].

Аналізуючи подальше завдання мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку – формування граматично правильного мовлення, хочеться звернути увагу на суттєвих порадах Софії Русової, що стосуються коригування граматичних помилок дошкільників. Авторка постійно наголошує на тому, що з дитиною обов'язково необхідно більше розмовляти, викликати її на розмову у вільній й невимушеній формі, в якій вона «балакає своєю власною мовою. Безперечно, дитина часом допускається граматичних помилок, проте ці помилки не потрібно негайно ж і виправляти, тому що від цього в дитини щезає бажання вільно, на ділі формулювати свої думки». Вихователь піднімає суттєве запитання: яким чином розвивати мову, «чи нам давати дитині повну волю творити речення, слова за своїм словесним інстинктом, чи вимагати від дитини і нав'язувати їй правильну штучну мову. І окремі сучасні педагоги не зобов'язують дитину якомога раніше вживати граматичні форми, а навпаки дозволяють їй вільно користуватися своєю образною, красною мовою, подаючи їй тільки поволі регулятивні граматичні вказівки» [27,с.98-99].

С. Ф. Русова обґрунтовано зазначала, що вдосконалення мовлення дітей здійснюватиметься тільки за умови безпомилкової літературної української мови педагога та лише лексичного матеріалу, який пропонується дітям.

На сьогоднішній день важливими є поради С. Ф. Русової вихователям стосовно їхнього мовлення: передусім мова повинна бути змістовною, нести дітям якусь інформацію, словниковий запас має бути багатогранним, насичений синонімами, антонімами, словосполученнями, образними, літературними і народними висловами (осінь золотиста, ласкава, чудова; берізоньки-сестроньки; сніжинки-пушинки; очі, як озерця, виглядають у кожного із серця) [42,с.65].

На творчому характері засвоєння дітьми рідної мови акцентують свою увагу сучасні спеціалісти з лінгводидактики. Говорячи про необхідність вчити дітей рідною мовою, Софія Федорівна стверджувала, що рідна мова не лише формує думку дитини, але веде її «шляхом розвитку загальної культури» [13, с. 11]. Зведення зв'язного висловлювання зобов'язує мовця володіти змістом, виявляти творчість, точно його словесно оформлювати.

Заради того, щоб зв'язне висловлювання дітей дошкільного віку якомога краще розвивалося, необхідно, звертає увагу Софія Русова, «щоб дитина зазнавала цікавих задля неї вражень, які викликають охоту про ці враження розмовляти» [16, с. 58].

Важливе значення для розвитку монологічного мовлення, зазначає С. Русова має «малюнок» (дидактична картина). «Діти люблять роздивлятися малюнки...». При цьому важливо, за словами Софії Русової, «щоб діти оповідали не з примусу, а по своїй власній охоті; бажано утворити такий настрій, за якого дитяча фантазія працювала б дуже жваво й задля прояву її знаходилися б слова, що з'єднувалися б в послідовних гарних реченнях» [46, с. 107].

Вихователю необхідно обов'язково пам'ятати про стимулювання і схвалення дитячої оригінальності, неповторності у постановці своїх думок, розповідей. «... Кожна дитина може додати якусь деталь, подробицю. Хай діти

захоплюються цією працею можуть триматися дуже близько до тексту малюнка, можуть і далеко відходити від нього, аби тільки робота була справді творча, бо нічого нема кращого і кориснішого, ніж викликати в дитини творчу ясну думку, яка не може не перетворитися у слово» [26, с. 39].

Софія Русова у своїх творах апелює до таких цінних питань, як стимулювання словесної творчості та навчання дітей творчої розповіді. І тут знову, як дієвий засіб, виступає малюнок. «Необхідно мати збірку малюнків, – зазначає Софія Русова, – з допомогою яких дітям пропонується придумати самим якесь оповідання... Для цих вправ необхідно підбирати дійсно цікаві і красиві малюнки, які б викликали у дитини жагу замислитися і домислити у своїй уяві щось схоже до малюнка». Авторка зазначає, що з метою того, щоб «садівниці» не веліли надокучливо, «щоб дитина конче зараз вам і склала цілу казку. Ні, це дуже залежить від настрою дитини, від її індивідуального складу». Ми повинні постійно не забувати, говорить, Софія Русова, що «серед усякого колективу дітей постійно знайдуться такі, що сміливо, одразу, не вагаючись, чи добре, чи погано, щось вигадують і розповідають. Але є й інші, або менш здібні, або соромливі, котрі, може, щось і уявляють собі, але не наслідуються висловитись». Безумовно такі діти є і в нинішніх Зкладах дошкільної освіти. Їх треба не тільки підбадьорювати, підтримувати, а й дати більше часу «на переживання». А наступного дня знову повернутись з дитиною до цього завдання. «Це вже буде добра вправ і на пам'ять, і на уяву» [66,с.137].

Спільний малюнок на дошці є іншим методом розвитку словесної творчості, вважає С. Русова. Вихователь розповідає дітям художній твір, а в подальшому разом можна спробувати його ілюструвати. Дітям пропонується за бажанням намалювати те, що їх вразило найбільше, додаючи деталі, «реконструюючи оповідання, при цьому, додаючи до нього свого, вигаданого».

Софія Русова також пропонує для розвитку словесної творчості ще і такі засоби: «не закінчувати яку-небудь казку, а на цікавому місці давати дітям самим довести казку до логічного кінця, додаючи при цьому кілька слів, щоб скласти з ними коротеньке оповідання, наприклад: листок – дерево – осінь –

дівчинка в шапці – холодно...». Це дає змогу спонукати дітей до мислення, розвитку уяви та творчості. В цілому, зазначені завдання можна проводити, наприклад, з дітьми п'яти років, тому, що уява жива, вона розвивається тим матеріалом, яким дитина оволодіває... Одна дитина обробляє більш яскраво, більше додає свого, друга менше; це залежить від усього оточення, від вражень школи й життя, але і розвивати його конче треба якнайбільше». Авторка також радила застосовувати в роботі з дітьми словесну народну творчість, яка «має служити найкращим матеріалом для літературної освіти дітей» [52,с.70].

Запропоновані С. Русовою способи, методи й прийоми навчально-мовленнєвої діяльності слугують ґрунтовною лінгвопедагогічною системою. Доцільними способами розвитку мовленнєвої діяльності дошкільників, на думку авторки, виступають: довкілля; мистецтво; художня література; український фольклор; драматизація.

С. Русова запевняла, що навчання рідної мови відображається в перелічених нижче формах:

- 1) усна розмовна мова (перекази, оповідання, монологи, запитання та відповіді, виклади);
- 2) книжна (підручники, граматики, читанки, реферати, красне письменство, науково – популярна література);
- 3) графічна (малюнок, письмо, карти, діаграми тощо).

На підставі розгляду тодішніх психолого-педагогічних теорій С. Русова обумовлює шляхи, які, за її переконанням, нададуть максимально перспектив для розвитку зв'язного мовлення дитини. Вона радить:

- 1) слідкувати за правильною вимовою;
- 2) вивчати легкі ритмічні вірші;
- 3) дозволяти дітям спілкуватися вільно на цікаві для них теми;
- 4) стимулювати їх до складання самостійних творів, маленьких оповідань;
- 5) читати їм цікаві художні твори, які б заохочували дітей своїм змістом та художньою формою, мовою;
- 6) втілювати спеціальні заняття, використовуючи метод Монтесорі.

Девіз методу Монтесорі: «Допоможи мені зробити це самому» [58, с.107].

Таким чином, Софія Русова надавала рідній мові особливого значення, як потужному факту загального розвитку дитини. Рідну мову, слово, вона аналізує як джерело неповторного, національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка її художньо-образного осмислення. В наш час ідеї Софії Русової про розвиток мови набувають особливої актуальності в умовах розвитку національної системи дошкільного виховання в Україні. Думки С. Русової щодо мовленнєвого розвитку дошкільників схожі з тими, які покладені в основу оновленого Базового компонента дошкільної освіти, державних програм для дошкільної освіти і є, без заперечення, неоціненним надбанням для української дошкільної лінгвопедагогіки.

1.3. Концептуальні погляди С. Русової на національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку

В нинішній час наша держава опинилася в такому становищі, яке вкотре підтверджує необхідність виховання дітей національно свідомими громадянами, справжніми патріотами України. Чільне місце у цьому процесі посідає творча спадщина саме Софії Русової. Вона являється автором дуже цікавих й глибоких наукових творів, що стосуються українського національного напрямку виховання дітей дошкільного віку, які являються злободенними в умовах сьогодення. С. Русова зауважувала: «... Народові, який немає школи і не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Вкраїні!» [12, с. 178]. «Найдорожчий скарб кожного народу – його діти, його молодь і що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою воно ставиться до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя» [19, с.229] – аж на початку ХХ століття висловлювалася Софія Федорівна Русова.

Першочерговим завданням патріотичного виховання дошкільників вона

вважала зміцнення почуття любові й поваги кожної дитини до найближчих їй людей та формулювання не менш ціннісного ставлення до усталених у суспільстві морально-етичних норм, до Батьківщини, українського народу. Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, захищати її свободу і незалежність людина не може бути свідомим громадянином і моральною особистістю.

За словами С. Русової, саме патріотичне виховання виступає вирішальним і найважливішим щаблем у системі зміцнення моральних, духовних, естетичних і національних сил народу, відродження його духовності, утвердження серед інших народів світу. Дітей «мусимо виховувати дітей в повній національній свідомості, відданості до свого народу, бо хто не вміє кохати рідний край, той не зможе стати щирим горожанином усесвіту. І не так потрібні ці космополіти, як бажано виховувати чуло-гуманних дітей, які з пошаною і симпатією ставляться до всіх народів, працюють над визволенням свого і чужого народу» [51,с.57].

Якраз Русова охарактеризувала основні принципи системи національного дошкільного виховання - народність, індивідуалізація, демократизація, гуманізація. Витримавши випробування часом, запропонована С. Русовою система є актуальною і сьогодні. Розкриваючи важливість дошкільного виховання, авторка, спираючись на ідеї народності, вбачає необхідність акцентувати увагу на гармонійному розвитку дітей, фізичному, моральному, трудовому, розумовому та естетичному вихованні.

У праці «Дошкільне виховання» С. Русова зазначає: «Міцнішою нацією в наші часи виявляє себе та, яка найкраще за інших вичерпала у своєму вихованні свої глибокі національні скарби й у національній психології подала вільний розвиток дитини...» [43,с.227]. З точки зору С. Русової: тільки національне виховання спроможне виплекати цілісну, високоморальну, патріотично налаштовану особистість. Тому в дитячому садку обов'язково має відчуватися національний дух; «діти мають бути ближчі до природи рідного краю», до «невпинної хліборобської праці українців, яка годує і себе, і сусідів, і інших»;

необхідно широко використовувати народну творчість — словесні ігри, пісні, гру на народних музичних інструментах, розваги, інсценізації тощо.

Виховання, на думку відомого педагога, «має бути позначене українським мистецтвом» і супроводжуватися позитивними емоціями. С. Русова стверджувала, «ми зможемо якомога більше націоналізувати наші дитячі садки, наблизити їх не тільки до словесної, ай до технічної культури нашого народу» [55,с.162].

«Найдорожчий скарб кожного народу – його діти, його молодь і що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою воно ставиться до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя» – говорила Софія Федорівна Русова [61,с.165-166].

Аналізуючи історичний досвід різних країн, С. Русова сформулювала наукові постулати про важливість національної системи виховання та навчання та довела, що міцною є та нація, яка краще за інших використовує глибокі національні скарби.

На думку вченої патріотичне виховання є вирішальною і найціннішою основою у процесі зміцнення моральних, духовних, естетичних і національних сил народу, відродження його духовності, утвердження серед інших народів світу, бо, як показує історичний досвід. «Мусимо виховувати дітей в повній національній свідомості, відданості до свого народу, бо хто не вміє кохати рідний край, той не зможе стати щирим громадянином Всесвіту. І не так потрібні ці космополіти, як бажано виховувати чуло-гуманних дітей, які з пошаною і симпатією ставляться до всіх народів, працюють над визволенням свого і чужого народу» [51,с.10].

Видатний педагог акцентувала увагу на необхідності «з малих літ викликати в дітей палку любов до рідного краю..», яка завжди живе в душі дитини, «майже несвідомо вона любить свою хату, своє село, милується рідними левадами, широким степом, або темним лісом» [54,с.116]. Любов до рідних просторів педагог порівняла з маленькою іскрою, яка розгорається під час «...крайових спостережень за красою рідного степу, слухання рідної пісні,

ознайомлення з рідними героями-лицарями...» [57, с.49]. Любов до рідного краю, за словами вченої, «це перший і найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошани до людей - це вияв самоповаги й бажання собі й іншим волі та незалежності» [58, с. 120]. Софія Федорівна Русова була впевнена, що тільки за таких сприятливих умов діти стануть вихованими та розумними, а в подальшому - корисними громадянами своєї Батьківщини та краю зокрема.

Треба також залучати дітей до праці на рідній землі, відносно цього вона зазначала: «Нам – українцям, бажано було б використовувати інстинкт хліборобський. Діти взагалі люблять копирсатися в землі, щось садити. Треба, щоб коло кожної школи, дитячого садка, притулку був сад, в якому діти мали б змогу садити деяку городину, квіти... Це дає змогу звертати увагу дітей на ботанічні і зоологічні явища, дає їм звичку і цікавий матеріал для різних спостережень. Ця праця добра для здоров'я і цікава з наукового боку; вона дає дітям чимало естетичного задоволення...» [50, с. 19].

Важливу роль С. Русова надавала якраз рідній мові як могутньому засобу загального розвитку дитини. Рідне слово вона вважає джерелом неповторного національного світобачення, системою, фіксації особливостей сприймання і відображення дійсності, зокрема, специфіки її художньо-образного мислення. В процесі засвоєння рідної мови, людина приєднується до свого рідного кореня, до культурних надбань народу та досвіду, набутого попередніми поколіннями.

С. Русові також належать розробки та нотатки з проведення українських національних свят, для проведення з дітьми дошкільного віку. Це свято Миколая, Великдень, Різдво, Маковій, Спас тощо, разом з тим авторка попереджує вихователів про те, що під час проведення свята необхідно «єднати народне, національне, фольклорне із загальнокультурним і давати щось естетичне, прекрасне, радісне, веселе» [55, с. 72]. Виключно національне, «український дух», зауважує Русова, повинно втілюватись у творчу практику дошкільників на заняттях з музичного та образотворчої діяльності. Саме через дитячі малюнки передається краса рідного краю, рідної природи, довкілля у винятковому індивідуальному сприйнятті дитини. Під час проведення занять з

ручної праці вона радить застосовувати в обігу народні вишиванки з національним орнаментом, ліплення з глини національних іграшок, декоративні розписи тощо. Саме цим, стверджувала С. Русова, ми зможемо «якомога більше націоналізувати наші дитячі садки, наблизити їх не тільки до словесної, але й до технічної культури нашого народу» [57,с.51]. На заняттях з музики, радить авторка, слід залучати дітей до витонченої краси українських мелодій, народних пісень, танців.

Педагоги повинні формувати у дошкільників навички емпатійних проявів насамперед щодо близьких, матеріалізуючи почуття доброти, турботи, вдячності, взаємодопомоги у повсякденному ставленні до членів своєї сім'ї й забезпечення теплоти рідної домівки, з котрої й починається Батьківщина. Необхідно також ознайомлювати їх з природою рідного краю, рідним містом, з найближчими вулицями й площами, та іншими визначними місцями; своєрідними особливостями побуту українців: житло, одяг, предмети побуту, народна іграшка; народними ремеслами: гончарство, вишивка, килимарство, лозоплетіння тощо; національними символами: верба і калина, вінок, рушник.

Важливим для породження у дітей патріотичних настроїв С. Русова вважає врахування вікових особливостей дітей. Вона вважає найкращим спершу систематично знайомити з елементами патріотичного виховання середній дошкільний дітей середнього дошкільного віку, коли насамперед активізується цікавість дитини до соціального світу, суспільних явищ. На думку С. Русової, національний фактор яскраво відображається саме в іграх і має надзвичайно сильний емоційний вплив на розвиток дитини. В іграх діти добре виявляють і тренують свою самостійність, кмітливість, увагу і мислення, вольові якості.

Велике значення у системі формування патріотизму має сім'я. Саме в ній закладаються основні риси майбутнього громадянина, формуються перші поняття про малу Батьківщину. Розповіді батьків і бесіди-спогади дідусів і бабусь, роздуми над історією своєї Батьківщини є водночас і заняттями мужності для дітей, і зв'язком поколінь. В цей час дошкільники відчувають

себе єдиним цілим, невіддільним від героїчного минулого своїх предків. Саме сім'я має особливі педагогічні можливості, які не може замінити дошкільний заклад, тож позиція батька й матері, дідуся й бабусі, сестер і братів, разом з іншими членами сім'ї та їхніми друзями традиційно вважаються важливою ланкою у вихованні дитини. За відповідно організованого виховання дитина з малих років вже відчуває причетність до життя свого народу, відчуває себе частиною не тільки своєї сім'ї, а й усієї Батьківщини [26].

Аналізуючи педагогічну спадщину С. Русової, можна визначити такі основоположні напрями патріотичного виховання:

- розвиток понять про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- знайомство з подіями суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- знайомство з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Досить важливим є те, що С. Ф. Русова категорично відкидає твердження шовіністів про те, що національне виховання призведе український народ до самоізоляції від європейського і світового культурного простору. Навпаки, С. Русова вважала, що національне виховання спростовує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки – дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу.

Нині, у XXI ст., в час, коли трапляються рушійні процеси глобалізації, педагогічні погляди С. Русової винятковою мірою значущі, тому що суспільство вимагає національної єдності, національного об'єднання, встановлення тісних зв'язів між народами. І тільки лише та нація, та держава, яка об'єднає народ, яка на найвищому рівні досягне власні національні інтереси і в співпраці, в конкуренції з іншими державами дасть змогу реалізувати ці національні інтереси, зуміє створити ліпші умови для життя громадян тієї чи іншої держави.

Висновки до розділу 1

Отже, розглянувши педагогічну спадщину Софії Русової, можна зробити підсумок, що вона являється творцем національної педагогічної концепції, яка базується на поєднанні народознавчого досвіду і наукової теорії. Осмислюючи закономірність відповідності виховання суспільним потребам і вимогам часу, Софія Русова у своїх роботах неухильно довела принцип націоналізації системи освіти, який, за її глибоким переконанням, треба впроваджувати у навчально-виховну діяльність всіх освітніх закладів – від дитячих садків до вузу, а також сформулювала шляхи та засоби створення національної свідомості підростаючого покоління.

Софія Русова потурбувалася про те, щоб в Україні встановлювалися висока національна свідомість, повага до духовних цінностей свого народу. «Маємо виховувати дітей в цілковитій національній свідомості, приналежності до свого народу, бо хто не вміє кохати рідний край, той не зможе стати щирим громадянином Всесвіту. І не так потрібні ці космополіти, як бажано виховувати чуло-гуманних дітей, які з пошаною і симпатією ставляться до всіх народів, працюють над визволенням свого і чужого народу». Стрижневою метою національно-патріотичного виховання дошкільників є створення засад національної самосвідомості – відчуття належності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні. Засадою національної самосвідомості є національно-патріотичні почуття – сукупність емоцій, які закріплюють суб'єктивне відношення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані у ранньому дитинстві національно-патріотичні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість.

Національна самосвідомість формується в сім'ї та навчальному закладі, в тому числі дошкільному, коли вони спілкуються рідною мовою, співають і слухають рідні пісні, слухають рідну музику, музику своїх композиторів, свого народу, дотримуються своїх обрядів і традицій. Суперечки розвитку рідної

мови, навчання нею слугують у роботах С. Русової як компоненти глибинних і багатогранних процесів державотворення, самоідентифікації, формування національної свідомості українців, відродження і збереження національної культури, освіти, школи, традицій, звичаїв та ін. Таким чином, згідно філософсько-освітнього вчення педагога, мова являє собою обов'язкову ознаку єдності народу і беззаперечною передумовою згуртованості нації. А засвоюючи філософію і естетику рідної мови, людина долучається до свого рідного кореня, до культурних надбань народу та досвіду, набутого попередніми поколіннями.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ СОФІЇ РУСОВОЇ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Психолого-педагогічні особливості формування національної свідомості старших дошкільників

Проблеми морального розвитку підростаючого покоління особливо гостро проявляються у періоди суспільних змін. Моральність є суттєвою характеристикою особистості. Вона формується під впливом соціального середовища, закарбованих у ньому вимог до поведінки людини. Процес морального розвитку прямо визначається відношенням особистості до наявних у конкретному суспільному середовищі моральних норм.

Вагомого сенсу проблема засвоєння моральних норм набуває у дошкільному віці [8, с.117].

Фундатором українського дошкільного виховання С. Русовою було сформульовано базові теоретико-методичні засадничі ідеї щодо значення морального виховання дітей дошкільного віку, а також обґрунтовано основні положення його реалізації на сьогоднішній день у практиці організації освітньо-виховного процесу в закладах дошкільної освіти.

Перебіг виховного процесу особистості С. Русова тлумачить як керування процесом саморозвитку духовних і фізичних сил дитини, її ставлення, соціалізації і самореалізації. Мета і завдання виховання завжди соціально обумовлені [21, с. 89].

Дефінація завдань виховання С.Русова вважала пріоритетом держави, звертала увагу на їх залежність від рівня культури, науки, демократії в суспільстві.

За результатами дослідження Н. Курліщук, С. Русова з метою визначення сенсу морального виховання сформулювала поняття моралі як «низку

принципів, поглядів, уявлень, правил та оцінок, що окреслюють певну норму поведінки вихованця як одну з форм суспільності людей» [26, с. 240-241].

Моральне виховання дошкільників аналізується С. Русовою як «гармонія індивідуальної волі й суспільного гуртового порядку». Реалізувати ці завдання зможе, за переконаннями педагога, умілий вихователь, учитель – «надзвичайної моральної краси людина», «апостол Правди і Науки», «реформатор майбутнього життя України». Педагог рішуча в думці, що тільки спільними зусиллям таких апостолів Україна буде щасливою і багатою країною, тому, що майбутнє держави плекається саме Учителями, які мають усвідомлювати, що «...найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою воно ставиться до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя» [30, с 240].

Русова підкреслює, що мета виховання, і соціальна і індивідуальна, спільна, вона спрямована на цілісний гармонійний розвиток особистості, але шляхи її досягнення відрізняються. Індивідуальне виховання змушує вихователя більше зосереджуватися на психологічному аналізі особистісного розвитку дитини, а соціальне виховання спрямовує вивчення дитини через громаду і відповідно її зв'язку з громадою [23, с. 12]. Тобто моральне виховання виступає компонентом всеосяжного виховання особистості і, відповідно, не може бути штучно відокремленим від загальної канви виховного процесу і є процесом цілеспрямованого формування в дітей моральної свідомості й відповідної поведінки.

Головний акцент С. Русова робить на індивідуальні особливості розвитку дитини, враховуючи її нахили, бажання і почуття, оскільки «виховання має бути цілком індивідуальним, засоби його мають бути відповідними психічному і фізичному складу дитини» [43, с. 134]. «Мета індивідуального виховання – дати широкий, вільний розвиток усім духовним силам дитини та її здібностям», зазначає С. Русова.

Вивчаючи погляди С. Русової саме на проблеми морального виховання, Н. Тарапака та А. Мартін дійшли висновку, що зазначене «повинно формувати

індивідуальну моральну свідомість кожної дитини» [66, с. 137]. Тобто основною метою морального виховання в спадщині вченої є становлення моральної свідомості кожного вихованця на основі дотримання принципу природо відповідності. Зазначене доведено науковими результатами досліджень, які проводилися психологами і педагогами (І. Дяков, 2013; Н. Курліщук, 2016; О. Отич, 2014; Н. Тарапака і А. Мартін, 2015 та ін.) [35,с.76].

З метою реалізації завдань виховання, вченою було обґрунтовано принцип вікової градації відповідно до особливостей розвитку дітей. Це є першим постулатом психолого-педагогічних засад морального виховання. С. Русова вважала, що у вихованні вирішальне значення має ранній вік дитини, бо всі її уподобання, характер, здібності, здоров'я розвиваються у перші роки життя дитини і у 8 років дитина вже має свої нахили і не завжди позитивні, які складно викоринити, бо, як зазначає С. Русова, легше не дати укорінитися тому чи іншому почуттю, аніж його переборювати, коли воно вже зміцнилося [19, с. 55].

Вона акцентувала увагу на потребі починати виховний процес не лише якомога раніше, але й не хаотично, а в чіткій послідовності й планомірності, при цьому обов'язково враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Таким чином С. Русова відстоювала індивідуальний та особистісно орієнтований підходи в концепції морального виховання дошкільників. Вивчаючи творчий доробок С. Русової на предмет визначення підходу в реалізації завдань морального виховання дошкільників А. Січкара (2012) висловила наукову позицію щодо актуальності сформульованих ідей та рекомендацій С. Русової з огляду на сучасну практику дошкільної освіти, які є співзвучними з основними напрямками реформування освітньої галузі сьогодення.

Черговим постулатом психолого-педагогічного підґрунтя морального виховання у спадщині С. Русової виступають сукупність вимог, які висувуються перед вихователем, який є невід'ємною частиною процесу виховання. С. Русова вважала, що гарний педагог має піклуватися про

загальний розвиток дітей. «Такої постаті вчителя, постаті нового Моїсея, що виводить свій народ з тенет темряви, несвідомості, поневолення – до нового життя, вимагає сучасний стан України від учителя тої єдиної школи, де має вчитися весь український народ без жодних соціальних обмежень [35, с. 24].

Вивчаючи педагогічну спадщину неможливо обійти виняткову у своєму роді книгу «Нові методи дошкільного виховання», яка охоплює практичні поради, та по праву вважається посібником для садівниць (вихователів). Педагогу Русова надавала певну роль «другої матері», яка повинна бути такою ж близькою, як маги, і крім того ж гарно фахово підготовлена, бо заради розбудови нашої держави, для освіти нашого народу, підготовка фахівців набуває особливого значення. Бути гарним педагогом – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки [51,с.112].

За словами С. Русової, вихователь повинен зберігати унікальність особистості кожної дитини: «оригінальність кожної особи занадто коштовна річ – її треба берегти і тільки допомагати їй знайти свій певний незалежний шлях до добра. Головне – викликати активність дитини, перемогти інертність її духовних сил [58,с.224]. Наступною вимогою, яку ставить перед вихователем авторка, є вміння обдумувати як власні, так і чужі вчинки і вчити дітей виявляти тільки свої кращі моральні якості, не зважаючи на різні життєві обставини. Цей принцип вона називає «добре серце і правдиве поведження» [30,с.241].

Та все ж найважливішим завданням, яке має ставити перед собою вихователь у своїй роботі, на думку авторки, є утвердження в кожній дитині віри в себе.

Осмилення дітьми таких понять, як добро і зло, правда і неправда повинні відбуватися за допомогою їхніх власних зусиль, то що саме особисте усвідомлення дасть їм можливість в майбутньому «бути завжди чесними до самих себе, незалежно від поглядів свого оточення» [43, с. 142]. Аналізуючи вищезгадане, прослідковується наступний постулат, сформульований

С. Русовою, значення якого полягає у визначенні складників процесу морального виховання.

Через те, що моральні норми та їх дотримання слугують компонентами морального розвитку, нами було вирішено вивчити їх з позицій сформованості у дошкільників емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів моральних норм. Вивчення емоційного компонента має на меті вивчення моральних почуттів дитини, емоційного ставлення до моральних норм. Вивчення когнітивного компонента передбачає вивчення усвідомлення дітьми моральних норм і уявлень про моральні якості. Вивчення поведінкового компонента передбачає вивчення проявів моральної поведінки в ситуації морального вибору, моральної спрямованості у взаємодії з однолітками тощо. Когнітивний складник підтверджує вищезгадана думка стосовно накопичення дитиною моральних знань, розвитку моральних суджень, вміння здійснювати моральну оцінку та самооцінку в результаті засвоєння моральних норм і правил: «в розумі закладено закон, що координує, нормує почуття, емоції, нахили» [43,с. 223].

На тлі побудови всього укладу життя дитини в оточенні інших людей «повинен панувати щирий моральний настрій» [43, с. 224]. Так охарактеризувала емоційний складник учена. Вона стверджувала, що в дитині треба розвивати моральні почуття «в напрямку добра і опанування своїх емоцій» і саме тоді, коли в дитині будуть розвинені увага і співчуття, а ще краще милосердя, тільки тоді моральне виховання буде мати свої плоди. Це значить, що в дітях необхідно культивувати емпатію, милосердя та альтруїзм.

Такий раціональний аналіз дає можливість постулювати ще одну наукову позицію С. Русової, а саме визначення нею суміжно до емоційного складника внутрішніх рушійних сил морального виховання та окремих психологічних процесів – «розвиток в доброму напрямі емоціональних нахилів» і вольових зусиль [17,с.47].

Відповідно до концепції морального виховання С. Русової поруч з емоційним складником тісно пов'язаний поведінковий, що базується на

розвитку волі. Вчена застерігала, що всі емоції повинні підлягати волі. Тому вихователі повинні вчити дітей опановувати свої емоції та бажання. Воля являється найголовнішим підґрунтям у створенні моральних дій і навичок моральної поведінки в суспільстві. Авторка наполягала на необхідності виховання у дітей самоповаги, звички розбиратися у власних вчинках, нахилах, випрацьовуючи у собі волю, зусилля, роблячи це не випадково, а витримано. Вольова діяльність, на її думку, має для дитини свою привабливість, досягнення мети. З метою підтвердження вищевказаного приводимо слова С. Русової: «яких навичок дитина набирається змалку, такий в неї складається характер. Без звичок неможливе виховання, і чим вони регулярніше закладаються, тим більш урегульовується поведінка дитини» (за нашим розумінням – моральне!) [43,с.83]. В підсумку можна зробити висновок, що саме в дошкільному віці формується усвідомлення власної поведінки. Саме в цей період з'являються витoki морального самоконтролю і дитина починає керуватися внутрішніми бажаннями, які слугують моральним обов'язком, а виконання норм стає мотивом її моральної поведінки.

Відносно застосування методичного інструментарію у процесі морального виховання дошкільників, то С. Русова вбачала використання всього, на чому ґрунтується «моральний вплив того оточення, серед якого живе дитина» [43, с. 136]. В першу чергу сюди відносяться словесні методи – переконання, читання творів українського фольклору, які мають повчальний зміст, акцентуючи увагу на казці, тому, що самостійно продумані дітьми казки та оповідання мають велике значення для кожного вихователя, оскільки у витворах уяви завжди найміцніше найправдивіше відображається настрій дитини, характер її емоцій; диспути моральних ситуацій, які виникають та можливі шляхи їх розв'язання; наочні – демонстрація елементів «морального життя»; практичні – вправляти дітей у виконанні завдань морального змісту засобами дидактичних ігор, спеціально створені вихователем ігрові ситуації, приклад тих близьких людей, які оточують дитину, і, безумовно, ніколи не вживати кари або погрози. А найголовніше – любити дитину і заслужити її

любов. Також дуже добре допомагає моральному розвитку дітей створення спеціальних гуртків для самовиховання та самодисципліни в напрямку до добра і опанування своїх емоцій [44,с.224].

Таким чином, метою морального виховання дітей дошкільного віку, на думку С. Русової, є розвиток моральної свідомості, на яку впливають зовнішні та внутрішні чинники і психологічні механізми. На складники морального виховання (когнітивний, емоційний та поведінковий) дітей дошкільного віку впливають особистісно-орієнтований та індивідуальний підхід, а також принцип природо відповідності у моральному вихованні. Основне завданням морального виховання дітей дошкільного віку за С. Русовою полягає у розвитку «високих моральних почуттів шляхом безпосередньої участі їх у добрих і корисних справах, де й формуються відповідні моральні навички та стилі моральної поведінки, а також моральна свідомість, стійкі моральні переконання» [30, с. 54]. Взагалі моральне виховання не може провадитись якимось окремо: ним має бути пройняте все навчання, все життя, зазначає С. Русова і до цього слід підходити комплексно і з великою відповідальністю всіма учасниками освітньо-виховного процесу.

2.2. Використання педагогічних ідей Софії Русової в контексті сучасності

На сьогоднішній день Україна перейшла на курс демократичного розвитку суспільства і розвитку ринкових відносин в умовах техногенної революції. І перед педагогічною наукою і практикою постають такі ж нагальні завдання, які були перед розвиненими країнами світу на початку минулого століття, але в Україні вони ускладнені соціально-економічною та глобальною екологічною кризою – забрудненням води, повітря, продуктів харчування, підвищенням радіаційного фону, поширенням алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, СНІДу. Черговий розвиток життя на планеті вчені пов'язують з вихованням молоді на основах гуманізму, толерантності, діалогу культур. Такі питання не втрачають актуальності і для нашої держави.

Якраз з дошкільним вихованням пов'язані надії на утвердження держави, розвиток демократії, економічне піднесення і процвітання, підвищення добробуту народу. Дитинство виступає відправною точкою породження особистості, формування засад характеру, відношення до навколишнього світу, до інших, до себе, опанування моральних норм поведінки. Інтерес до дитини та дитинства у науковому світі має свою довготривалу історію. Важливий здобуток до цього доробку зроблений видатною просвітителькою Софією Русовою.

Встановлений ще Софією Русовою культ особистості і в наш час вимагає від педагогів переосмислити виховні технології, переважна більшість ідей яких ґрунтуються на засадах гуманістичної педагогіки.

На сьогодні роздуми С.Ф.Русової можуть виступати практичними порадами педагогу у вихованні національної свідомості підростаючого покоління. Тому, що праці Софії Русової – це не лише історія педагогічної думки, але й абсолютно сучасними, із сьогоднішніх поглядів погляд на проблеми освіти, визначення її цілей, завдань, основних принципів побудови змісту, форм і методів організації виховання і навчання на засадах гуманізму, народності на національній основі.

Зараз в час, коли відувається активний пошук методів модернізації дошкільної освіти, педагогічні здобутки С. Русової являють собою цінний інтерес для сучасних освітян та виступають доволі актуальними, наприклад, програма «Українське дошкілля» охоплює переважну більшість основ концепції Софії Русової.

У безлічі творів та статей Софії Русової («Дитячий сад на національному ґрунті», «Націоналізація дошкільного виховання», «Нова школа», «Дошкільне виховання», «У дитячому садку», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання» та ін.) відображено фундаментальні напрацювання як теоретичних положень, так і методичних рекомендацій щодо становлення особистості дітей дошкільного віку у процесі виховання та навчання.

До головних тез Софії Русової, які створилися під впливом реформаторського руху в педагогіці і, на наш погляд, є інноваційними у навчально-виховній практиці дошкільних навчальних закладів, відноситься й педоцентричний підхід до організації навчально-виховного процесу. Термін «особистість», «індивідуальність» є вирішальними у її роботах, а визначення чинників, умов, шляхів формування та розвитку дошкільника – основним предметом досліджень. Русова безперечної ролі надавала індивідуальному підходу у навчанні дітей дошкільного віку, звертаючи увагу на те, що українська дитина дуже вразлива, чуйна, тому до неї «треба підходити з ласкою, привернути її до себе повагою до її індивідуальності, треба збудити її цікавість, тоді виявиться талановита вдача дитини й озветься її глибока чулість» [18, с. 167].

В нинішніх умовах педоцентричний підхід до виховання стає подальшим, вищим розвитком принципу природовідповідності. Актуальними виступають ідеї С. Русової щодо оволодіння особливостями розвитку кожної дитини, її інтересів, прагнень, здібностей, формування умов для природного росту і розвитку кожної дитини, її вільної пізнавальної і трудової діяльності, створення умов для саморозвитку, самонавчання і самовиховання, осмисленого визнання нею своїх можливостей і життєвих цілей. Вартують уваги її роздуми стосовно того, що вивчення дітей, їх розвитку необхідно проводити не з метою селекції, а для визначення міри допомоги, максимально можливої індивідуалізації, опори на життєвий досвід дитини, створення для неї ситуацій успіху, що формує у вихованців почуття віри у себе, свої можливості, прагнення до самовдосконалення своєї особистості. Зазначені вище ідеї знаходять свій розвиток у розробці технологій особистісно зорієнтованого виховання, концептуальні засади якого розробляються академіком І. Д. Бехом [3,с.18].

Як вирішальне значення через всі роботи С. Русової прослідковується віра у творчий потенціал кожної дитини. Вона звертала увагу на значні індивідуальні відмінності у розвитку дітей, але, разом з тим, формулювала погляд про те, що всі діти від природи наділені здатностями до навчання і

виховання, до творчої діяльності. Також, С. Русова вважала, що у нервовій системі кожної дитини залишається велика кількість клітин нерозвинених, недозрілих, залишаються невикористаними певні можливості, а може, їх розвиток сприяв би творенню генія. Різниця між мозком генія і звичайної людини не в кількості клітин, а в їх розвитку. Тому вчена головною метою дошкільного виховання вважала збудження й надання змоги виявитися самостійним творчим силам дитини.

Не втратили актуальності й погляди С. Русової щодо вимог до особистості педагога, його майстерності. Вихователь, зазначала С. Русова, повинен бути людиною творчою, якщо він ремісник – то це найтяжче ремесло. С. Русова вважала, що гарний педагог має піклуватися про загальний розвиток дітей. «Такої постаті вчителя, постаті нового Моїсея, що виводить свій народ з тенет темряви, несвідомості, поневолення – до нового життя, вимагає сучасний стан України від учителя тої єдиної школи, де має вчитися весь український народ без жодних соціальних обмежень [59, с. 240].

Книга С. Русової «Нові методи дошкільного виховання» охоплює практичні поради, та виступає посібником для садівниць (вихователів). Вихователю Русова відводить певну роль «другої матері», яка має бути така ж близька, як маги, і до того ж добре фахово підготовлена.

Попри це, вплив педагога має допомагати формуванню емоційно-позитивного відношення дитини до життя. Як зазначає авторка, «веселе життя – це життя, де панує радість, що виникає з доцільного поділу часу на працю й спочинок від гри, відповідної до дитячих інтересів, від сонця, що мусить світити в дитячих кімнатах, від щирості та приязні, що панують у кожній дитячій установі, від контакту з товаришами, що захоплені однаковими інтересами» [49, с. 163].

Працю С. Русова вважає провідним засобом і основою виховання. Вона вважає, що у недалекому минулому осередком виховання дитини була родина. Участь дітей у праці, їх діяльність слугувала джерелом розвитку їх уявлень, основою набуття ними корисних знань, орієнтації в навколишньому світі, була

джерелом їх соціального виховання, бо через пристосування до існуючого світу засвоювалися форми поведінки, бажання бути корисним членом суспільства.

Треба також залучати дітей до праці на рідній землі, з цього питання вона говорила: «Нам – українцям, бажано було б використовувати інстинкт хліборобський. Діти взагалі люблять копирсатися в землі, щось садити. Треба, щоб коло кожної школи, дитячого садка, притулку був сад, в якому діти мали б змогу садити деяку городину, квіти... Це дає змогу звертати увагу дітей на ботанічні і зоологічні явища, дає їм звичку і цікавий матеріал для різних спостережень. Ця праця добра для здоров'я і цікава з наукового боку; вона дає дітям чимало естетичного задоволення...» [63, с.192]. Приймаємо думку фундатора педагогіки про те, що дітей потрібно знайомити із народними ремеслами та різними сферами діяльності. Подорослішавши, вихована дитина зможе найкраще зрозуміти, які потреби свого краю, свого народу вона матиме змогу задовольнити, використавши свої розумові та фахові здібності [4, с.120].

Нещодавно надзвичайно зросла цікавість до проблеми свободи у вихованні. Злободенно лунають роздуми С. Русової відносно того, що протиставлення парадигми вільного виховання, в основі якої природний саморозвиток, самотворення особистості, її досвіду, інтересів, прагнень і здібностей, і парадигми школи навчання, основаної на дисципліні, є помилковим. Сучасна педагогіка має базуватися на застосуванні позитивного досвіду цих парадигм. Здебільшого нинішні виховні освітні технології ґрунтуються на ідеях вільного виховання.

На сьогодні педагогічні ідеї С. Ф. Русової зумовлені тим, що, набувають особливого значення й актуальності. Їх відображення прослідковується в основних положеннях Базового компонента дошкільної освіти, який орієнтує педагогів на цілісний підхід до особистості, спрямовує на визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; визнання щасливого проживання дитиною дошкільного дитинства як передумови її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті; поваги до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального

досвіду; створення умов для зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей; збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями [2].

На тлі ідей Русової в наш час в Україні працює досить велика кількість дошкільних закладів, а саме, садочки Києва, Ніжина, Трускавця, Прилук, Чернігівської, Івано-Франківської, Кам'янець-Подільської областей. Основними завданнями, які постають перед вищезгаданими садочками, виступають: виховання та розвиток у дітей дошкільного віку високих моральних почуттів, навичок та поведінки; формування здатної до власного, свідомого вибору та збагачення себе та народу; формування цілісної та зрозумілої картини світу для дітей; виховання соціальної, працелюбної та творчої особистості; створення сприятливих умов для правильного та гармонійного розвитку дошкільнят; покращення фізичного, психічного та емоційного розвитку дітей; пробудження любові, поваги та турботи до свого краю, мови та батьків [30,с.241].

Активне впровадження творчої спадщини Софії Русової в теорію та практику української національної системи освіти в дошкільних закладах зумовлено тим, що вона зорієнтована на створення національного дитячого закладу з розкриттям та урахуванням індивідуальних особливостей кожної з дитини, її унікальності. Водночас, не втрачає актуальності у наш час ідеї С. Русової про особливо бережне ставлення до дитини та про сприятливі умови її розвитку з перших років життя, відповідального ставлення батьків та педагогів до дитини.

Таким чином, проведений нами аналіз педагогічної спадщини Софії Русової, дає змогу засвідчити її значний внесок у розробку проблем дошкільної освіти та актуальність педагогічних ідей в умовах сьогодення.

2.3. Організація та проведення констатувального експерименту з визначення рівня сформованості національної свідомості старших дошкільників

Дошкільний вік — період, коли в дитини формуються уявлення про навколишній світ, явища суспільного життя, взаємини між людьми. Вступаючи у життя, діти повинні засвоїти багато правил, які склалися в суспільстві. Їй допомогти їм у цьому повинні вихователі. Дошкільний заклад перший відкриває перед дитиною світ соціально-суспільного життя. Разом із родиною він бере на себе функції формування особистості, особливо з питань морального розвитку дітей, забезпечення соціальної компетенції кожного дошкільника [25].

З метою практичного вивчення стану морального та національно-патріотичного виховання дітей старших груп та особливостей взаємодії родини й дошкільної установи у контексті морального та патріотичного становлення дошкільників було проведено констатувальний експеримент.

Завданнями констатувального експерименту були:

1. Практичне вивчення стану моральної культури вихованців старшої групи ЗДО та з'ясування її рівня.
2. Визначення рівня вихованості патріотичних почуттів у дітей 6 -7 року життя.
3. З'ясувати особливості взаємодії ЗДО і сім'ї у контексті формування національної свідомості дітей та намітити напрями її можливого вдосконалення.
4. Розробити та запровадити педагогічний інструментарій, необхідний для успішного оволодіння дітьми засад морального та національно-патріотичного виховання, використовуючи педагогічну спадщину С. Русової.
5. Дослідити зміни, які відбулися у сформованості національною свідомості, внаслідок запровадження розроблених педагогічних умов.

Експериментальна робота здійснювалася на базі КЗ ЗДО №3 «Дитяча Академія» Чернігівської міської ради. Констатувальним експериментом було охоплено старшу групу у кількості 23 дітей та 20 батьків. Перед проведенням

експерименту завідувача ЗДО, вихователів, вихованців та їхніх батьків було ознайомлено з метою, завданнями та змістовим наповненням експерименту.

Окреслені дослідницькі завдання представлено трьома етапами. Перший етап констатувального експерименту полягав у визначенні рівня оволодіння дітьми старшого дошкільного віку аспектами національної свідомості. На погляд вчених (Л. Божович, Г. Люблінська) найбільш зрозумілими для розуміння дітей старшого дошкільного віку є такі важливі складові морального виховання: моральні якості (скромність, чесність, вічливість, гостинність), моральні категорії (повага, дружба, доброта, співчуття), і моральні норми. На основі визначення поняття «моральні уявлення» та їх визначених структурних компонентів формування (моральна та національна свідомість, моральні почуття, моральна поведінка) були визначені показники та критерії моральних уявлень.

Діагностика розвитку моральних норм дітей дошкільного віку найчастіше передбачає вивчення когнітивного, емоційного і поведінкового компонентів національної свідомості дітей дошкільного віку.

Вивчення емоційного компонента передбачає вивчення таких критеріїв: моральні почуття дитини, емоційне ставлення до моральних норм, оцінка моральних вчинків і поведінки героїв творів, інтерес до вивчення традицій та культури України, прагнення до оволодіння рідною мовою, вміння співвідносити вчинки героїв художніх творів з їхніми патріотичними і моральними якостями.

Вивчення когнітивного компонента передбачає вивчення усвідомлення дітьми моральних норм і уявлень про моральні якості, уявлення про Батьківщину, обізнаність з державними символами, народними традиціями та звичаями України, вміння аналізувати вчинки літературних героїв.

Вивчення поведінкового компонента передбачає вивчення проявів моральної поведінки в ситуації морального вибору, моральної спрямованості у взаємодії з однолітками, прояв співпереживання та співчуття, вміння піклуватися про членів сім'ї та посильна допомога дорослим.

Розглянемо детально використані методи і методики вимірювання показників національної свідомості у дітей старшого дошкільного віку.

Діагностику емоційного компонента моральних норм дітей дошкільного віку ми здійснили за допомогою таких методик: «Сюжетні картинки», «Що ми цінуємо в людях», бесіда за змістом казки «Котигорошко» та інтерв'ю.

Мета методики «Сюжетні картинки»: з'ясувати усвідомлення моральних якостей дитиною та її вміння визначати моральність конкретних життєвих ситуацій та давати їм оцінку. Дітям пропонувалося 12 чорно-білих малюнків, на яких зображено різні моральні колізії. Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною. На початку дослідження дорослий інформує дитину про правила роботи з малюнками. Дитині пропонують їх розкласти на дві групи: так, щоб з одного боку опинилися малюнки із зображеннями позитивних, а з другого — негативних вчинків, та пояснити свої дії. Така вправа дає змогу виявити ставлення дитини до тієї чи тієї моральної якості.

Метою методики «Що ми цінуємо в людях» є вивчення ціннісних орієнтацій й етичних ідеалів дошкільників. Дітям пропонувалося дати відповіді на запитання такого змісту: кого ми називаємо добрим, злим, чуйним. Це дозволило нам схарактеризувати складність, адекватність, глибину знань дітей про моральний розвиток. На основі відповідей дітей нами було з'ясовано, що переважна їх більшість орієнтується в поняттях морального аспекту. На питання «на кого ти хотів бути схожим» переважна більшість дітей відповіли, що хочуть бути схожими на членів родини, інша частина обрали сучасних мультиплікаційних та ігрових героїв і лиш незначна частина обрала героя казок. Це говорить про те, що дітям зовсім мало читають художніх творів.

Бесіда за змістом казки «Котигорошко» мала на меті визначити вплив художньої літератури на емоційну сферу дітей та розумінні морально-ціннісного ставлення до рідного краю. Дітям пропонувалося відповісти на такі запитання: - чому Котигорошко пішов битися із змієм? – як би ти вчинив на місці головного героя? – чи необхідно захищати рідну землю від ворогів? На жаль, було виявлено, що деякі діти не виявляють співчуття головному герою та

не бачать необхідності саме такої його поведінки. Проте багатьох дітей захопила бесіда і вони виявили бажання бути схожими на головного героя твору.

Також дітям було запропоновано намалювати малюнок із сюжетною лінією «Моя Батьківщина» з метою визначення усвідомлення поняття «Батьківщина». Метод малюнків дав змогу виявити, що в сюжетній лінії малюнків переважає географічний аспект: поля, дерева, ліс; також поряд із географічним аспектом прослідковується і політичний, а саме державні символи: герб, прапор. Таким чином малюнки дітей підтвердили уявлення дітей про Батьківщину. Більшість малюнків мали позитивне зображення, але траплялися і такі, які, на яких було зображено війну, що говорить про актуальність проблеми миру в наш час та патріотично налаштованих дітей, що не може не радувати.

З метою визначення рівня зацікавленості дітьми народними традиціями та обрядами нами було проведено інтерв'ю. Серед питань, які ставилися дітям були такі: які обряди здійснювалися у вашому місті на свята?, чи брали ви в них участь?, які обрядові дійства виконували діти та дорослі?, чи сподобалося вам та чи хочете ви ще приймати участь в них? Більшість опитаних дітей утруднювалися з відповідями, оскільки не відвідували такі свята взагалі. Лише не значна частина дітей розповіли що приймали участь у святкуванні Дня незалежності та Дня вишиванки. Проте ці діти дуже емоційно розповідали про побачене, їм сподобалося приймати участь у таких заходах і вони із задоволенням візьмуть іще.

Діагностику когнітивного компонента моральних норм дітей дошкільного віку ми здійснили з допомогою таких методик: «Бесіда», методика понятійного апарату, гра «Упізнай героя».

Методика «Бесіда» спрямована на вивчення уявлень дітей дошкільного віку про моральні якості. Бесіда проводилася з дітьми індивідуально та у невимушеній обстановці, створивши атмосферу довіри. Дітям задавалися питання, наприклад: кого можна назвати добрим (злим)?, кого можна назвати

чесним (брехуном)?, кого можна назвати чесним (боягузом)? Головним завданням є визначити чому саме вони так вважають, на що посилаються (на узагальнене уявлення, на конкретних людей як носіїв певної якості в якійсь ситуації, на літературних чи казкових персонажів або навіть на самого себе). Дана методика спрямована на визначення співвідношення уявлень про морально-вольові якості.

Бесіди з дітьми засвідчили, що оцінні еталони у старших дошкільників ще не достатньо чіткі і розмиті. Переважна більшість дітей правильно розуміють сутність моральних понять, які їм пропонувалося охарактеризувати. Водночас, отримані результати дали змогу виявити певну обмеженість у їх трактуванні. Можна помітити, що якості особистості старшими дошкільниками характеризуються в аспекті взаємин з оточуючими. Зовсім маленька кількість дітей не змогли вербалізувати власні уявлення про якості особистості.

З дітьми була проведена гра «Упізнай героя», метою якої було назвати героя казки та проаналізувати його вчинок. Дітям було запропоновано зображення найбільш відомих казкових персонажів (Баба Яга, Ілля Муромець, Котигорошко, пан Коцький), які вони повинні були назвати, а також коротко розповісти про них. Під час гри впевнено і емоційно розповіли про них лише невелика кількість дітей. Більшість дітей назвали лише декількох персонажів і не змогли відповісти з якої саме казки герой. Виявилось досить низька обізнаність більшості дітей старшого дошкільного віку щодо казок та літературних творів, а уявлення дітей базуються передусім на екранізації.

Використовуючи методику понятійного словника дітям старшого дошкільного віку було запропоновано відповісти на запитання, які стосувалися понять «Сім'я», «Батьківщина», «Рідний дім», «Рідне місто». Діти висловлювали свої тлумачення запропонованих понять, що дало нам змогу виявити їх уявлення про Батьківщину, патріотизм. Діти старшого дошкільного віку виявили найбільш високий рівень усвідомлення понять «Сім'я» та «Рідний дім», наступним у рейтингу є «Рідне місто», а тільки потім «Батьківщина».

Низький рівень володіння поняттям «Батьківщина» говорить про те, що діти володіють певними знаннями, але ці знання не системні і фрагментарні.

Діагностика поведінкового компонента моральних норм дітей дошкільного віку включала: педагогічні спостереження за діяльністю дошкільників (іграми, взаємодією з однолітками та дорослими, дотриманням норм, режиму дня, правил поведінки у дитячому садку тощо); бесіди на морально-етичні теми, що включали певні моральні колізії, а також казкових ситуацій; аналіз малюнків на тему «Моя сім'я», які дошкільники малювали після рефлексії, що дало змогу краще зрозуміти внутрішній світ дітей та їх взаємовідносини з іншими членами сім'ї; бесіди та анкетування вихователів та батьків.

Аналіз малюнків на тему «Моя сім'я» та відповідей дітей під час наступної бесіди говорить про те, що діти старшого дошкільного віку з великою довірою і повагою ставляться до своїх рідних, але в них не вироблене бажання і прагнення бути корисними своїм рідним, тобто не сформована моральна поведінка

Метою розробленої нами бесіди «Праця дитини вдома і в садочку» було з'ясування відомостей про працелюбність, знань і практичних вмінь про обов'язки членів сім'ї, про виконання доручень, про індивідуальну й колективну працю та бажання їх виконувати. Аналізуючи відповіді дітей, можна стверджувати, що переважна більшість дітей чітко не усвідомлюють обов'язки членів сім'ї, не бачать сенсу в допомозі оточуючим та часто не виявляють бажання допомогти. Більшість дітей знають і розуміють форми праці й усвідомлюють вимоги вихователя і батьків під час трудової діяльності. Проте у спільній діяльності лише частина опитаних дітей приймає участь охоче, що говорить про недостатній рівень спрямування зусиль вихователів на становлення колективної праці дітей.

З метою виявлення ставлення до рідної мови дітей старшого дошкільного віку нами було проведено спостереження за спілкуванням дітей з вихователями та батьками, під час якого ми з'ясували, що лише третина дітей спілкуються

українською мовою як в садочку, так і з батьками. Інші ж спілкуються українською мовою лише в садочку, а вдома використовують російську мову для спілкування, що підтверджує вплив російськомовних сімей на дитину. Лише декілька дітей виявилися такими, що взагалі не сприймають українську мову взагалі і не розуміють її, що дуже засмучує.

Анкетування батьків, було спрямоване на визначення їхньої обізнаності щодо особливостей соціалізації дитини в умовах дошкільного закладу. Виявилось, що батькам важко визначитися із поняттям «моральне виховання» та «моральна вихованість» на нашу думку це зумовлено тим, що більшість батьків не цікавляться спеціальною літературою, яка стосується питань формування й розвитку особистості дитини, а віддають перевагу інтернет-ресурсам, які не завжди несуть ціннісну інформацію.

Думки опитаних стосовно участі членів сім'ї у вихованні дитини розділилися: третина опитаних визначили що вихованням займається мама, третина – тато, а інша третина – всі члени сім'ї.

Показниками вихованості своєї дитини батьки назвали наявність в неї широкого кола друзів та здатність виявляти адекватну поведінку у різних громадських місцях.

Перевагу у процесі морального становлення дитини батьки віддали дошкільному закладу, аніж сім'ї, що говорить про те, що батьки прагнуть перекласти власну відповідальність за моральну вихованість своїх дітей на дошкільну установу і лише третина опитаних готова взяти відповідальність на себе.

Під час аналізу відповідей батьків старших дошкільників з'ясувалося, що переважна більшість з них недостатньо обізнані щодо питання морального виховання, його змісті та показниках, за якими оцінюється її міра. Переважна більшість батьків перекладають всю відповідальність за процес виховання своїх дітей на дошкільний заклад.

Основне завдання анкетування вихователів полягало у виявленні готовності педагогів до формування патріотичних почуттів у дітей старшого

дошкільного віку. переважна більшість вихователів вважають проблему виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку актуальною, а деякі вважають її однією з головних цілей процесу виховання.

Результати анкетування свідчать про високий рівень володіння вихователями понять «патріотизм», «патріотичні почуття». Як свідчать результати проведеного анкетування, більшість вихователів оцінили своє бажання виховувати патріотичні почуття у дітей на високому рівні, що говорить про емоційно-позитивну мотивацію щодо організації формування цієї якості у дітей. На запитання стосовно методів виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, які використовують вихователі у своїй роботі, вихователі називали: розповідь, бесіда, особистий приклад, гра, читання художніх творів.

Визначаємо рівні сформованості компонентів моральних уявлень у дітей старшого дошкільного віку.

Когнітивний компонент:

високий – логічно і послідовно будує розповідь; вміє поводитися в різних життєвих ситуаціях; дає чіткі, правильні відповіді; оперує поняттями «Батьківщина», «державні символи», «народні традиції та звичаї»; правильно називає обереги-символи та їх значення, може аргументувати свій вибір;

достатній – відповіді не завжди повні, іноді потребує підказок дорослого; іноколи припускається помилок у відповідях на запитання;

середній – потребує підтримки дорослого; складає неповну розповідь;

початковий – не може самостійно відповісти на запитання, потребує допомоги дорослого.

Емоційний компонент:

високий – знає основні правила культури людських взаємин та спілкування зі старшими, дотримується їх у своїй діяльності; чітко усвідомлює наслідки своєї емоційної поведінки для інших; охоче дає відповіді на запитання;

достатній – іноді не дотримується правил культури взаємодії у своїй поведінці; буде дружні взаємини, але не з усіма;

середній – виконує правила культури взаємодії після нагадування дорослого; погребує заохочення до бесіди;

початковий – не виявляє емоцій, потребує постійної допомоги дорослого.

Поведінковий компонент:

високий – чітко орієнтується у різноманітних ситуаціях; невимушено контактує і знаходить спільну мову з однолітками; описує взаємини між членами сім'ї, проявляє емпатію; прагне надати посильну допомогу;

достатній – має навички спілкування з іншими дітьми, але інколи не використовує їх; інколи не прислухається до думки інших дітей, але вміє домовлятися, виходити з конфліктної ситуації;

середній – потребує допомоги дорослого для входження в контакт з іншими дітьми; не завжди дотримується меж прийнятної і неприйнятної поведінки; невпевнено виконує завдання;

початковий – не виявляє емоцій; не може самостійно відповісти на запитання; не виявляє цікавості.

Враховуючи результатів проведення констатувального експерименту з дітьми та і анкетування їх батьків виявили такі результати.

Таблиця 2.1.

Рівні сформованості компонентів моральних уявлень у дітей старшого дошкільного рівня (23 дитини)

Рівні сформованості	Когнітивний компонент		Емоційний компонент		Поведінковий компонент	
	дітей	%	дітей	%	дітей	%
високий	1	4,3	3	13,0	2	8,7
достатній	8	34,8	12	52,2	6	26,1
середній	12	52,2	6	26,1	10	43,5

початковий	2	8,7	2	8,7	5	21,7
-------------------	---	-----	---	-----	---	------

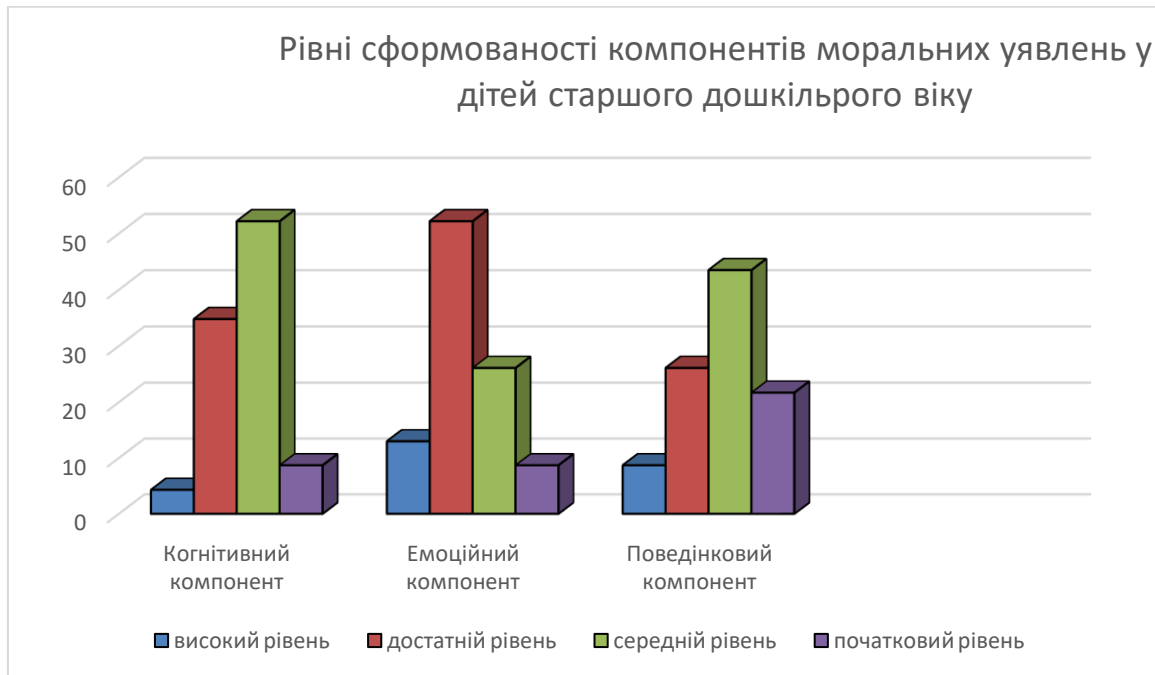

Рис. 2.1. Діаграма рівнів сформованості компонентів моральних уявлень у дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, аналіз результатів констатувального етапу експерименту показав, що не всі діти старшого дошкільного віку характеризуються емоційно-позитивним ставленням до довкілля, оточуючих, до моральних норм; виявляють середній рівень сформованості здатності до співпереживання, хоча у спільній діяльності він значно підвищується; діти не повною мірою володіють елементарними знаннями про правила поведінки, ці знання мають уривчастий, фрагментарний характер, що свідчить про відсутність системності у їх засвоєнні; більшість дітей російськомовні, що теж не може позитивно відзначитися на формуванні у них патріотичних почуттів. Вивчаючи обізнаність батьків та їх залучення до морального виховання виявлено, що педагоги у порівнянні з батьками дітей старшого дошкільного віку, значно краще обізнані із теоретичними та практичними аспектами проблеми морального виховання, особливостями формування моральної вихованості у дошкільному дитинстві, завданнями, методами та формами роботи, сприятливими для ефективного засвоєння дітьми моральних норм, правил

добррозичливої взаємодії з дорослими та однолітками, соціально прийнятними стандартами поведінки. Причинами зниження ефективності виховання моральності в умовах сім'ї та навчально-виховного закладу визначено, що батьки не приділяють належної уваги вихованню національної відомості дітьми. У педагогів відсутня системність з даної проблеми і вони рідко вдаються до поглибленого аналізу. Дані констатувального експерименту відобразили недостатній стан сформованості моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку, потребується подальша робота.

2.4. Методичні рекомендації щодо реалізації концепції національного виховання С. Русової в системі дошкільної освіти

Проблема духовно-морального виховання особистості завжди була однією з актуальних, а останніми роками все частіше привертає увагу і потребує пошуку шляхів вирішення. Причин багато, серед яких – нехтування у нашій країні духовними цінностями. Не даремно існує народне прислів'я: «Що посієш - те й пожнеш». Отже, якщо з дитинства не прищепити маленькій людині основ моральності, вона виросте морально німою і сліпою.

Сьогодні не тільки педагогічні, а й глобальні проблеми суспільні проблеми зумовлюють відродження гуманістичних ідей у суспільстві.

Питанням морального виховання дітей дошкільного віку приділяється чимало уваги. Оновлений Базовий компонент дошкільної освіти, парціальні програми «Скарбничка моралі», «Вчимося жити разом», «Україна - моя Батьківщина» та інші висвітлюють питання морального та патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Проте витоків вивчення цієї проблеми сягають сивої давнини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вихованню національної свідомості було приділено чимало уваги. Багато з цих досліджень проводилися давно, що свідчить про те, що ця проблема завжди вважалася важливою при вихованні дітей. Вагомий внесок до цього доробку зроблений видатним педагогом Софією Русовою.

Важливим етапом у розвитку дитини дошкільного віку як особистості є моральний аспект, який реалізується за допомогою завдань морального виховання. Головним завданням морального виховання С. Русова вважає саме вироблення характеру, бо саме розуміння добра і зла правди і не правди, кожна дитина має виробити сама власними зусиллями. Проте моральне виховання не може провадитися якимось окремо, ним має бути пройняте все навчання, все життя [с.224]. І в цьому дитині повинні допомогти як вихователі так і батьки.

Аналіз педагогічної спадщини С. Русової дав можливість розробити програму роботи, що сприяє оптимізації процесу морального та національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. С. Русова вважала, що в дитячому садку обов'язково має відчуватися національний дух; «діти мають бути ближчі до природи рідного краю», до «невпинної хліборобської праці українців, яка годує і себе, і сусідів, і інших»; необхідно широко використовувати народну творчість — словесні ігри, пісні, гру на народних музичних інструментах, розваги, інсценізації тощо.

Виховання національної свідомості дошкільників включає безліч аспектів, серед яких є: виховання любові та поваги до близьких, старших, оточуючих, рідного краю, Батьківщини в цілому; формування навичок адекватної поведінки в суспільстві; оволодіння дітьми моральними нормами та чеснотами; емпатія та турбота про інших; вміння працювати в команді та за для спільної мети; почуття відповідальності до своїх обов'язків; формування духовно-моральних взаємин; виховання почуття власної гідності; толерантне ставлення до представників інших національностей, інших дітей, членів сім'ї, сусідів.

З метою оволодіння дітьми дошкільного віку зазначених завдань вихователям дошкільних навчальних закладів пропонується використовувати такі методи та методики у навчально-виховній роботі:

1. Заняття. Одним з найважливіших напрямків роботи вихователя у навчально-виховному процесі виступають саме заняття, де поєднуються навчання і виховання. Під час занять у дошкільників розвиваються колективізм,

чесність, відповідальність. Орієнтовний перелік тематики занять: «Сім'я, рід, родина», «Чернігів - місто моє», «Я плакаю у собі кращі людські якості», «Ми – роду українського діти», «Людина починається з добра», «Дружба – велика сила», «Земля – наш дім» , «Добро, як сонце, світить», «Україна – сильна і квітуча країна» та ін.

2. Ігрова діяльність: дидактичні ігри та вправи, сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації за змістом художніх творів.

Софія Федорівна зазначає, що гра має велике значення у національному вихованні дитини: «На іграх яскраво відбивається національний вплив. У грі дитина поводить себе безпосередньо, бо в грі вона живе цілком натурально, тими почуттями, що їх вона в той час переживає. Нам, дорослим, треба якомога менше втручатися в дитячу гру і якомога менше обмежувати час ігор» [1, с. 138]. Для соціального виховання дитини найкращий засіб – то дитячі ігри і спільна праця. Ігри найменших дітей поділяються на рухливі – сенсорні, перейманні і початкові. Перейманні ігри можна ще поділити на перейманні зовнішні, які переймають рухи, зовнішнє поведіння звірів, людей, і на внутрішні, коли діти переймають якісь чужі почуття, проймаються чужими емоціями, переживають їх і виявляють. Ця форма гри і є – драматизація. Ігри сенсорні діти починають дуже рано і проводять їх або окремо, індивідуально, або спільно з товаришами. Дітям треба давати чим стукати – щось подібне до молотка, давати щось переносити з місця на місце, підкидати м'яч, давати гратися в крем'яхи (малюнок), скраклі (малюнок), опуку (малюнок) [47,с.11].

«Гра, - писала С. Русова в книзі «Нові методи дошкільного виховання, - є дуже важливий фактор виховання, бо в іграх виявляється природа дитини і грою можна її стримувати від небажаних вчинків, або спонукати до бажаних» [51,с.6].

Гру С. Русова розглядає, з одного боку, як форму організації виховання, а з другого – як метод навчально-виховного процесу. Вона пропонує свій розподіл ігор відповідно до розвитку дітей:

1. Прості рухавки – перебігання з кутка в куток, біг наввипередки тощо.
2. Ігри, що впливають із інстинкту наслідування. Все, що дитина бачить, що її вразило, переносить до рольової гри (гра в родину, в бібліотеку і т. д.).

Ігри з морального виховання

Який колір необхідний?

Мета: вправляти дітей у використанні слів-антонімів; вчити розрізняти поняття «добро» і «зло»

Хід гри: Вихователь читає дітям вірш Надії Красоткіної «Добро і зло»

Добро і зло на різних полюсах,
 Дві протилежності, два антиподи...
 Одне вселяє радість, інше жах.
 Від зла усім багато бід і шкоди.
 І поки добрість в роздумах стоїть
 І думає, як краще поступити,
 То зло уже на всіх вітрах летить,
 Щоб все собою скрізь заповнити.
 Посіяти непевність у серцях,
 Чи осміяти, чи занастити...
 Навести в світлі душі темний страх,
 Облаяти, украсти, насмітити...
 У зла нема границь чи заборон,
 Воно безмежне і снує повсюди.
 У темних душах свій знаходить схрон
 Його з собою часто носять люди —
 Не треба ж думати, воно є кожну мить,
 Саме іде, не треба і просити.
 Комуś не заважає й не болить,
 І з ним продовжує людина жити

І так стає страшного зла носій
 Без мудрості, без світла і сумління.
 Та ти будь мудрим, люте зло не сій,
 Бо це вже не життя, а животіння
 Тож зрозумій із самих ранніх літ —
 Лиш доброта дає всім щастя й волю.
 Тому добро й любов неси у світ,
 Щоб мати щастя і хорошу долю.
 Дві протилежності, що поруч йдуть
 Добро і зло, їх треба розрізняти,
 Бо різні почуття вони несуть,
 Та треба сонце у душі тримати
 І сяяти, нести тепло у світ,
 Бо ти живеш і в світі цім людина
 Ти особистість, а не пустоцвіт,
 Тому зорею сяяти повинна.
 Бо ти ЛЮДИНА

Потім дітям видається по дві картки (білого та чорного кольору). Вихователь називає слово із вірша, а діти називають протилежне за значенням і показують картку відповідного кольору.

Повітряна кулька

Мета: вчити дітей використовувати слова-побажання у повсякденному житті; розширити словниковий запас; виховувати поважливе ставлення до інших.

Хід гри: Вихователь пропонує дітям підкидати повітряну кульку один одному, але так, щоб вона не торкалася підлоги та не впала на інші предмети. При цьому грає повільна музика. Коли музика зупиняється, дитина, у якої опинилася кулька, повинна сказати іншим (або комусь окремо) побажання.

Збери 5 пелюсток для квітки

Мета: створювати умови для самоствердження дітей у групі, розширити активний словник дітей прийменниками (хороший, добрий, сміливий, турботливий, веселий та ін..)

Хід гри: Діти сідають у коло. Вихователь пропонує дітям назвати позитивні риси дитини, яка сидить поруч. За кожне назване слово дитина отримує пелюстку. Виграє той, хто першим назбирає 5 пелюсток і викладе з них квітку.

Допоможи бабусі та дідусю

Мета: виховувати поважливе ставлення до старших, бажання допомагати, вчити бути милосердними та співчувати.

Хід гри: вихователь проводить бесіду з дітьми про необхідність допомагати всім членам родини, особливо бабусям і дідусям, тому що вони старенькі і потребують більшої уваги та піклування, нагадує дітям про те, що вони колись теж стануть старенькими та потребуватимуть допомоги. Вихователь розкладає на стіл дідусеві газети, книги та окуляри, які «впали» на підлогу, бабусині клубочки з ниточками, хустку, яка теж «впала». Викликаються двоє бажаних (хлопчик і дівчинка). Хлопчику пропонується допомогти дідусеві, а дівчинці - бабусі Хто з них швидше впорається ?

Свічка добрих побажань

Мета: вчити дітей правильно будувати повні речення, намагаючись не повторювати сказане, виховувати бажання зробити іншому приємне.

Хід гри: вихователь читає дітям віршовані рядки:

Доброго ранку

«Доброго ранку!»

Скажеш комусь

І буде йому

Дуже добрий ранок,

І день буде добрий,

І добрі зустрічі,

І добрий, звичайно,

Опуститься вечір.
 Як важливо і потрібно,
 Щоб одразу з ранку
 Тобі побажали добра.

(О. Бундур)

Діти стають у коло, вихователь запалює свічку і пропонує обережно передавати її по колу, при цьому говорячи один одному добрі побажання.

Скарбничка добрих справ

Мета: вчити дітей оцінювати та усвідомлювати свої позитивні та негативні вчинки; виховувати почуття гідного ставлення до інших.

Хід гри: вихователь дає дітям смайлик за кожну добру справу протягом дня. Діти складають їх в особисті скриньки. В кого на прикінці дня буде більше смайликів, той і виграв.

Янгол-охоронець

Мета: вчити дітей бути милосердними та співчувати один одному, виховувати бажання допомагати.

Хід гри: вихователь розставляє на підлозі «перешкоди». Діти діляться на пари. Одній дитині зав'язують очі, а інша стає її янголом-охоронцем, допомагаючи пройти через перешкоди. Потім діти міняються місцями.

Як треба вчинити?

Мета: вчити дітей гідно себе поводити, бути уважним до інших.

Хід гри: вихователь демонструє дітям картинки із зображенням певних ситуацій (дитина навмисно зачепила іншу, хлопчик дразнить собаку, дівчинка допомагає бабусі перейти через дорогу). Діти повинні визначити чи правильно вчиняє герой на цій картинці чи ні, і, в разі необхідності, запропонувати правильне вирішення ситуації.

Хороший м'яч

Мета: розвивати увагу, закріпити поняття хороші і погані риси людини.

Хід гри: вихователь кидає дітям м'яча, при цьому називає хороші або погані людські риси. Діти уважно слухають, якщо названа риса позитивна, то вони ловлять м'яч, а якщо негативна, тоді відбивають.

Маленькі пташенята

Мета: вчити дітей піклуватися один про одного, вміння домовлятися та знаходити компроміс., виховувати любов до природи.

Хід гри: діти діляться на пари та домовляються хто з них буде пташеням, а хто мамою-пташкою. Діти-пташенята присідають на килимок і пищать, відкриваючи ротки-дзьобики, а мами-пташки їх годують, знайомлять з оточуючим світом.

Казковий потяг

Мета: формувати у дітей поняття про цінність турботи в житті людини, закріпити вміння розрізняти позитивні і негативні якості людини.

Хід гри: вихователь показує дітям потяг з вагончиками-кишеньками і картки з героями казок. Діти повинні «посадити» у вагончики лише позитивних персонажів і обґрунтувати свій вибір.

Улюблена іграшка

Мета: розвивати мислення, уяву, вміння впізнавати предмети за певними ознаками, виховувати поважливе ставлення до вибору інших.

Хід гри: вихователь пропонує дітям сісти в коло. Діти по черзі виходять в коло і уявляють себе улюбленою іграшкою і намагаються її зобразити, не використовуючи слів. Інші діти відгадують кого зображували.

Чарівні квіти

Мета: вчити дітей ввічливо спілкуватися з ровесниками та дорослими, розвивати вміння вживати ввічливі слова; виховувати любов до природи.

Хід гри: вихователь пропонує дітям відправитися в чарівний сад. Діти діляться на дві підгрупи. Одним пропонується стати квітами, а іншим-садівниками. Садівники піклуються про квіти. Але, так як у чарівному саду і квіти чарівні, то поливати їх не треба. Щоб квіти не зав'янули, необхідно казати

їм ввічливі слова, тоді квіти почнуть розквітати. Потім діти міняються місцями.

Ігри-драматизації корисні і для розвитку пам'яті, уяви дітей і для збагачення їхнього мовлення. В драматизації важливим є те, щоб діти самостійно створювали рухи і словесні вирази, які вони вважають за потрібні, а не лише відтворювали ті, що задані твором. Для початку можна взяти «Весілля Мороза», яке передбачає велику кількість заданих рухів. Один із дітей або вихователь декламує, а інші поділяються на гостей – галочки, сороки та ін. і відтворюють потрібні рухи. Бажано щоб в процесі грала музика і діти танцювали [43,с.227].

«Весілля Мороза»

От сорочки-білобокi коровай вбирають,
 А галочки-міщаночки все пісні співають;
 Вітер свистить у дудочку, а ворона криче,
 Молодая веселиться, сміється, не плаче,
 Сидить, хрумтить сосулечки, із льоду горішки.
 Снігирчики, чечіточки прискакали пішки.
 Горобчики-молодчики з ними танцювали,
 Та й пампушки, як подушки, із снігу всі їли,
 Сіли вовки за столами, мов свати сиділи,
 Та очима мов свічима, на зайчат дивились,
 А зайчата мов дівчата, з хлопцями крутились.
 Як узявся Мороз в боки та став танцювати,
 То мусили усі гості з будинку тікати.
 Свистить, рипить, підстрибує, аж дуби тріщали.
 Отак колись Морозове весілля справляли.

Чільне місце С. Русова надавала різноманітним дитячим іграм з фольклорними компонентами – ігровими приспіваними та піснями-примовлянками. На її думку. Ігрові приспівани та примовлянки прикрашають дитячі забави. Ними або розпочинається гра («А ми просо сіяли», «Горобейко»,

«Варена риба») або закінчується («Огірочки», «Рак-неборак», «Мак») або пов'язуються різні частини ігрових дій («Перепілка», «Гуси», «Сірий кіт»).

В сюжетно – рольових іграх формується позитивне ставлення дітей до морально – етичних норм, виховуються моральні почуття. У цих іграх діти навчаються з повагою ставитись до культури відповідної соціально-рольової поведінки. В осередку сюжетно - рольової гри рекомендується розмістити декоративний посуд, прикрасити вишитою скатертиною стіл. Ляльки, які розміщуються в ігровому осередку, можуть бути одягнені в національний одяг. На кухні дівчата можуть готувати вареники, пампушки, сало, домашню ковбасу, використовуючи національний посуд (миски, горщики, макітри, глечики, куманці). Зображення традиційних українських страв можна об'єднати у невеличкий альбом, який діти можуть використовувати як для знайомства зі стравами, так і для гри у магазин, кафе та інше.

Читання дітям художньої літератури та обговорення змісту творів, дій та вчинків героїв. Особливого значення в процесі морального виховання дітей С. Русова надавала казкам. Вона вимогливо підходила до відбору казок, рекомендувала використовувати в першу чергу українські народні казки («Кривенька качечка», «Лисичка, Котик та Півень», «Лисичка сестричка та вовк панібрат», «Колобок», «Вовк, собака та кіт», «Коза мати », «Три брати», «Рукавичка», «Івасик Телесик», «Цап та баран», «Дідова дочка», «Царівна жаба», «Солом'яний бичок» та інші). Усна народна творчість є джерелом народної мудрості, високої моральності та благородства, духовного становлення особистості.

3. Узагальнювальні бесіди з морально-етичної тематики. Основна мета таких бесід полягає у тому, щоб сформувати в дитини моральні мотиви поведінки, якими вона могла б керуватися у своїх вчинках.

4. Проведення екскурсій, в тому числі віртуальних, пішохідних переходів з метою ознайомлення дітей з рідним містом, вулицею, їх історією та особливостями.

5. Зустрічі та бесіди з цікавими людьми. Особливого значення це набуває в час, коли в країні ведуться бойові дії і, почувши з перших вуст історію про оборону нашої країни, дасть змогу дітям краще засвоїти уроки патріотизму.

6. Проведення тематичних занять та виховних заходів. Виховні заходи: «Краса рідної України», «Герої не вмирають», «Козацькі забави», «Твої права та обов'язки», «Як це – бути патріотом?», «Чужого научайся і свого не цурайся», бесіди «З рідного краю починається життя дитини», «Народні та державні символи України», «Без пісні і калини – не буде України» та ін..

7. Проведення народних свят та ігор. Сприяють етнізації виховного процесу народні свята та обряди: зустріч весни, Великдень, Зелені свята, Івана Купала, різдвяні колядки, щедрівки, Стрітєння та інші, що органічно ввійдуть до навчально-виховної діяльності дитячого садка. Діти пронують пограти в українські народні ігри «Подольночка», «Панас», «Дід», «Перепілочка», «А ми просо сіяли» та інші.

8. Розглядання ілюстративних матеріалів: державні та національні символи України, видатні постаті, національний одяг та ремесла, свята та обряди та ін. Краще облаштувати міні музей.

9. Розв'язання суперечностей та морально-етичних ситуацій, з якими довелося стикнутися, що дасть змогу дітям зрозуміти та проаналізувати проблему, яка виникла і в подальшому зробити все щоб її уникнути.

10. Співпраця з батьками. Пріоритет у вихованні маленької дитини С. Русова надавала родині. Це потрібно враховувати під час організації дитячого садка. Вона писала, щоб організувати корисний для виховання і жвавий дитячий садок, «треба ставити його якнайближче до сімейних обставин дитини, треба спілкуватися з дитиною материнською мовою... Тільки тоді справжня освіта опанує дитячою голівонькою..., не риючи прірви між своїм і чужим, між сімейним і шкільним життям» [16, с. 51]. Сім'я має особливі педагогічні можливості, які не може замінити дошкільний заклад, тож позиція батька й матері, дідуся й бабусі, сестер і братів, разом з іншими членами сім'ї та їхніми

друзями традиційно вважаються важливою ланкою у вихованні дитини. За відповідно організованого виховання дитина з малих років вже відчуває причетність до життя свого народу, відчуває себе частиною не тільки своєї сім'ї, а й усієї Батьківщини.

Форми роботи з батьками: загальні батьківські збори, майстер-класи з народознавства, бесіди, консультації, анкетування, тестування, дні відкритих дверей, семінари-практикуми, родинні свята та розваги. Проведення таких заходів надихає дітей на турботу про батька і матір, дідуся і бабусю; виховує повагу до праці батьків, бажання сумлінно виконувати свої обов'язки.

Завдяки впровадженню у навчально – виховний процес вищезазначених методичних рекомендацій діти дошкільного віку стали гуманніше ставитися до ровесників та успішно налагоджувати міжособистісні стосунки. Проведена робота сприяла покращенню всебічного розвитку дітей. У дошкільників закріпились в свідомості моральні настанови на прикладах з авторитетних для них джерел: позитивні вчинки батьків, друзів, улюбленого героя літературного твору. За цей час діти навчилися оцінювати свої вчинки, та вчинки інших людей, почали усвідомлювати відмінність між добром і злом, вміють аналізувати свою поведінку.

Співпраця з батьками теж має свої плоди. Батьки почали приймали активну участь у впровадженні теми духовно – морального виховання. Вони впевнились, що корінь як успіхів, так і невдач щодо виховання дітей в першу чергу – у сім'ї, ніде дитина не може отримати тієї повноти почуттів, тих найширших понять про життя, яке дає сім'я. Батьки в переважній своїй більшості знайшли потрібні методи спілкування з дитиною, почали краще її розуміти, терпляче давати дитині відповіді на запитання, навчилися разом з дітьми шукати і знаходити способи вирішення виникаючих проблем.

Висновки до розділу 2

Вивчення творчого доробку вченої доводить співзвучність його засад із сьогоднішніми концептуальними положеннями національної системи освіти,

національно-громадянського виховання підростаючого покоління, що підтверджує доцільність впровадження ідей Софії Русової у практику сучасних закладів дошкільної освіти. Педагогічний колектив дошкільних навчальних закладів повинен спрямовувати свою діяльність на пошук шляхів реалізації проблеми формування національної свідомості маленького українця.

Висловлені Софією Русовою ідеї щодо морально-духовного виховання дітей дошкільного віку не лише не втрачають своєї актуальності на сучасному етапі розвитку української педагогіки, а й набувають нового звучання у зв'язку з прагненням українського суспільства повернутися до витоків духовності, відродити й упровадити у практику роботи дошкільних закладів освіти найцінніші надбання вітчизняного педагогічного досвіду, який пройшов перевірку роками й довів свою ефективність у формуванні підростаючих поколінь як носіїв та хранителів морально-духовних ідеалів, на яких споконвіку тримається українське суспільство і які лише і є надійною й справжньою основою, що уможлиблює його життєздатність і подальший поступальний розвиток.

ВИСНОВКИ

С. Русова – знаменита українська педагогиня, видавець, письменниця, активна громадська діячка, щира подвижниця української національної культури й стійкий борець за самостійну Українську державу, організаторка національного руху українського жіноцтва. Вона створила надзвичайно цікаві й глибоко наукові твори про українське дошкілля й український національний напрямок виховання дошкільнят. С. Русова теоретично та практично впровадила концепцію українського дитячого садка, яка містить три складові: мету виховання і завдання дитячого садка, основні принципи, зміст роботи дитячого садка. Варто відзначити, що педагогічна ідея українського дитячого садка була сформована С. Русовою на основі вивчення світової педагогічної думки.

На думку Софії Федорівни Русової національна самосвідомість виступає як усвідомлення людиною своєї національної належності, спільності, історичної долі, специфічності геополітичних, культурних, соціальних, історичних чинників. За її переконанням, до поняття національна свідомість входять також усвідомлення важливої ролі свого народу в історії людства, готовність та вміння сумлінно, творчо працювати на благо Вітчизни та ін.

Отже, національна самосвідомість, згідно з філософсько-освітнім вченням С.Русової, виступає як інтегративна характеристика особистості, котрій властиві любов до рідної землі; глибоке знання рідної мови, історії; турбота про розвиток літератури, мистецтва, культури свого народу; творче відображення національних традицій, звичаїв і обрядів, активна в них участь; повага до своєї нації та інших народів, що є необхідними чинниками формування громадянського суспільства.

С. Русовою як фундатором суспільного дошкільного виховання в Україні були закладені психолого-педагогічні засади формування національної свідомості дітей дошкільного віку, а саме розкрито вплив даного процесу на моральний розвиток особистості в період дошкільного дитинства; доведено

необхідність врахування вікових особливостей вихованців та їхніх індивідуальних рис. Ученою був окреслений особистісно орієнтований підхід до реалізації завдань морального виховання, визначені основні його складники: когнітивний, емоційний і поведінковий, сутність яких розкривається через формування моральних уявлень у дітей, розвиток моральних емоцій і почуттів, набуття ними навичок моральної поведінки. С. Русовою схарактеризовано деякі психологічні механізми та чинники, що сприяють формуванню моральної свідомості як головної мети морального виховання дошкільників.

Рідна мова є стрижнем, наріжним камінням усіх педагогічних концепцій, які розробила С.Ф.Русова: національного виховання, національної школи, українського дитячого садка. Рідна мова, за переконаннями С.Русової, є центральною ознакою українського національного дошкільного закладу. «Якщо звичайної нормальної школи, - зауважує вона, - не можна собі уявити без рідної мови учнів, то ще більше такій елементарній педагогічній вимозі підлягає перший, так званий дошкільний, ступінь виховання й навчання».

У сучасних умовах педагогічні ідеї С. Ф. Русової знаходять свій відгук, набувають особливої гостроти й актуальності. Їх відображення прослідковується в основних положеннях Базового компонента дошкільної освіти, який орієнтує педагогів на цілісний підхід до особистості, спрямовує на визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; визнання щасливого проживання дитиною дошкільного дитинства як передумови її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті; поваги до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; створення умов для зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей; збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями.

Проведене експериментальне дослідження показало, що рівень сформованості процесу формування національної свідомості дітей старшого дошкільного віку не у всіх дітей на високому та достатньому рівнях. Це вимагає

додаткової роботи. З цією метою нами було розроблено методичні рекомендації для використання у практиці дошкільного навчального закладу, що дало позитивні результати.

Таким чином, ми підтвердили мету нашого дослідження, а саме проаналізувати педагогічні погляди Софії Русової щодо підходів та засобів реалізації процесу національного виховання у закладах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. /Л.В. Артемова. Київ, 2006. 255 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
3. Бех І. Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
4. Богуш А. Біологічне та соціальне у поглядах С. Русової на виховання / А. Богуш // Дошкільне виховання. 1996. № 9. С. 8–9.
5. Богуш А. Уроки духовності дітям /А. Богуш, В. Сучок. Одеса, 2005. 189 с.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ, ВД «Слово», 2015. 219 с.
7. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ, Видав. Дім «Слово», 2006. 304с
8. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. Т. 1 / Г. Ващенко; Пед. т-во ім. проф. Г. Ващенка. 3-є вид. Полтава : Полтав. вісн., 1994. 191 с.
9. Ващенко Г. Народна пісня і етнопедагогіка України / Г. Ващенко // Народна творчість та етнографія. 2001. № 1–2. С. 30–37.
10. Гуменникова Т.Р. Концепція особистості в українській класичній педагогіці / Т.Р. Гуменникова // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Ізмаїл, 2002. Вип. 13. 75 с.
11. Джус О. Соціально-педагогічні аспекти діяльності Софії Русової періоду еміграції / О. Джус // Шлях освіти. 2000. № 2. С. 52–55.

12. Дичек Н. Русова і зарубіжна педагогіка / Н. Дичек// Педагогіка і психологія. 1996. № 3. С. 169–177.
13. Драчук Л.І. Морально-етичне виховання учнів на традиціях українського народу в процесі вивчення літератури: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 / Л.І. Драчук; Інститут педагогіки АПН України. К., 2000. 16 с.
14. Животенко-Піанків А. Педагогічно-просвітницька праця Б. Грінченка / А. Животенко-Піанків. К. : Просвіта, 1999. 112 с.
15. Зеньковский В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. М., 1993. 98 с.
16. Зайченко І.В. Про деякі проблеми естетичного виховання учнів в концепції української національної школи С. Русової / І.В. Зайченко // Духовний розвиток особистості засобами мистецтва. Чернігів : Деснянська правда, 1993. С. 58–63.
17. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової : монографія / І. В. Зайченко. К.: Видавництво Ліра-К, 2016. 216 с.
18. Зайченко І. В. С. Русова про мету завдання дошкільного виховання / І. В. Зайченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка . Чернігів, 2009. 184 с.
19. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової/ Зайченко І. В. Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2002. 232с.
20. Закон України «Про дошкільну освіту» режим доступу<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
21. Льїна Т.А. Проблеми морально-релігійного виховання особистості в історії педагогіки (XIX –початок XX ст.) : дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Т.А. Льїна. К., 1996. 182 с.
22. Каплуновська О. «Україна-моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О.М. Каплуновська, І.І. Кичата, Ю.М. Палець; за наук. ред. О.Д. Рейпольської. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 72с.

23. Коваленко Є. І., Пінчук І. М. Софія Русова - видатний педагог України // Русова Софія. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.1 / За ред. Є. І. Коваленко; Упоряд., перем., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. К.: Либідь, 1997. С.7-43.
24. Коваленко Є.І., Пінчук І.М. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / За ред Є.І. Коваленко Ніжин, НДПІ, 1998. 214с.
25. Конвенція про права дитини
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
26. Крок за кроком в Україні: посіб. для батьків та соціальних педагогів / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, Г. В. Сухорукова ; [за заг. ред. С. Чередниченко]. К.: Кобза, 2003. 384 с.
27. Крутій Т. Технологія формування полікультурної особистості (конспекти занять з українського народознавства з дітьми старшого дошкільного віку) / К.Л. Крутій, Н. І. Котій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 104с.
28. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): хрестоматія / [упоряд.: Л.Д. Березівська та ін.]. К. : Науковий світ, 2003. 75 с.
29. Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 140-річчю з дня народження Софії Русової Проблеми дошкільного виховання у педагогічній спадщині С. Русової. Чернігів, 1996. Книга 2. 70с.
30. Матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченій 160-річчю від дня народження С. Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ, Україна) / за заг. ред. Т. К. Завгородньої. Івано-Франківськ, 2016. С. 239-243.
31. Машкіна Л. А. С. Ф. Русова – фундатор дошкільної освіти в Україні / Л. А. Машкіна // Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя : зб. наук пр. Кам'янець-Поділ. держ. ун-ту. Сер. соціально-педагогічна / [упоряд.: Л. Д. Березівська, В. А. Гурський ; редкол.: Ю. М. Ковальчук (відп. ред.), О. В. Сухомлинська (наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. Вип. 3, т. 1. С. 209–216.
32. Націоналізація дошкільного виховання // Світло. 1913. Кн. 5. 319 с.

33. Ніколенко Л.Т. Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я.Ф. Чепіги: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.Т. Ніколенко. К., 2000. 201 с.
34. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний Катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства: Факс. вид. 1936 р. К.: Обереги, 1994. 72 с.
35. Отич О. Використання педагогічної спадщини Софії Русової в морально-духовному вихованні дошкільника. Естетика і етика педагогічної дії. Київ–Полтава, 2014. № 7. С. 53-60.
36. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підручник / А.М. Бойко, В.Д. Бардінова та ін.; за заг. ред. А.М. Бойко. К.: Професіонал, 2004. 378с.
37. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: науково-методичний посібник/ За ред. В. Г. Слюсаренко, О. В. Проскури. К.: ІЗМН, 1998. 196 с.
38. Постанова КМУ «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки»
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>
39. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція). У 2 ч. Від трьох до шести (семи) років /Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В.; наук.кер. О.Л. Кононко. Київ, 2014. 452с.
40. Проскура О. Біля джерел української педагогічної думки // Русова С. Вибрані педагогічні твори. К.: Освіта, 1996. С.5-33.
41. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: нариси. К.: Радянська школа, 1991. 265 с.
42. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / С. Русова. К.: Либідь, 1997. Кн. 1. 279 с.
43. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Либідь. 1996. 304с.
44. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Київ: Либідь, 1997. 275с.
45. Русова С. Дидактика / С. Русова. Прага, 1925. 312 с.

46. Русова С. Дидактика : конспект лекцій, читаних в Укр. педагог. ін-ті ім. М. Драгоманова у 1924/25 рр. Прага: Сіяч, 1925. 190 с.
47. Русова С. Дошкільне виховання. Світло. 1913. Кн. 1. С. 20–26. ; Кн. 2. С. 42–49; Кн. 3. С. 7–14.
48. Русова С. З з'їзду учителів / С. Русова // Світло. 1914. Кн. 5., 350 с.
49. Русова С. Національна школа: рукопис статті / С. Русова // ЦДАВОВ України. Ф. 3889. Оп. I. Спр. 9.
50. Русова С. Нова школа / С. Русова // Світло. 1914. Кн. 7. С. 3–16.
51. Русова С. Нові методи дошкільного виховання. Прага, 1927. 6, 10, 112 с.;
52. Русова С. Оповідання для дітей / Укладач К. Криворучко. К.: МО «Жіноча громада», 2006. 72 с.
53. Русова С. Сучасні течії в новій педагогіці // Ш ВН. 1932. С . 185-202.
54. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / Русова С. Прага: Український громадський видавничий фонд, 1924. 124 с.
55. Русова С. У дитячому садку. Вибрані твори. К.: Освіта, 1996. 202 с.
56. Русова С. Суспільні питання виховання //Життя і знання. Львів,1929. С. 161 – 163.
57. Русова С. Ф. Дитячий сад на національному ґрунті. Світло. 1910. № 3. С. 44–54.
58. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. К.: Освіта, 1996. 327 с.
59. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. К.: Просвіта, 1993. 346 с.
60. Русова Софія. Краєзнавство в народній школі. З маловідомого і невідомого. Ч. 1: «Несторка української педагогічної літератури...» / упоряд. О. Джус, З. Нагачевська; автор вступ. статті З. Нагачевська. Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. С.95-106.
61. Русова Софія. Мемуари. Щоденник / Софія Русова. К.: Поліграфкнига. 2004. 544 с.
62. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. Суми : Сум ДПУ, 2000.

63. Сергеева В. Ф. Проблеми дошкільного виховання в педагогічній спадщині Софії Русової: Дис.канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України, К., 1997. 209 с.
64. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. 1999. №1. С. 25–36.
65. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських духовних цінностей // Шлях освіти. 2004. № 4.
66. Тарапака Н., Мартін А. Погляди С. Ф. Русової на проблеми морального виховання дітей дошкільного віку. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка / ред. кол.: В. В. Радул, В. А. Кушнір та ін. Серія : Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 140. С. 136-140.
67. Тхоржевська Т.Д. Розвиток теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в історії педагогіки України: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Т.Д. Тхоржевська; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2006. 38 с.
68. Указ Президента України №580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки» [Електронний ресурс]. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.
69. Указ Президента України №286/2019 Про Стратегію національно-патріотичного виховання URL:<https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>
70. Улюкаєва І. Г. Концепція дошкільного виховання Софії Русової. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки:зб. наук. праць. Бердянськ. 2016. Вип. 1. С. 266-273.
71. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. / Упоряд. Борисова З. Н., Кузьменко В. У.; За заг. ред. З. Н. Борисова К.: Вища шк., 2004. 511 с.

72. Чепіга Я. (Зеленкевич Я.) Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики : зб. психол.-пед. ст. / Я. Чепіга (Я. Зеленкевич). К: Друкарня Першої київської артілі друкар. справи, 1913. Кн. 1. 156 с.
73. Чепіга Я. Проект української школи (Перші два роки) / Я. Чепіга // Світло. 1913. № 3. С. 14–30.
74. Юзвак Ж.Н. Духовність: психологічні аспекти // Українська психологія: сучасний потенціал. 1996. № 3. С.15

Заняття з патріотичного виховання для дітей середньої групи.

Тема : «Мій рідний край – моя квітуча Україна».

Програмний зміст:Збагачувати уявлення дітей про рідну країну ;ознайомити дітей з картою України ;поглибити знання дітей про край , де вони народилися і живуть; пригадати державні символи України , ознайомити з віршом Ганни Чубач « Моя Україна». Розвивати вміння та навички відповідати на запитання вихователя, удосконалювати зв'язне мовлення. Прищеплювати почуття гордості за свою країну, за свій народ ,свою мову;виховувати патріотичні почуття, національну свідомість.

Матеріал :лялька в українському вбранні, скринька, презентація «Наша країна – Україна» , легенда «Брати», вірш Ганни Чубач «Моя країна – Україна», мапа України, герб, прапор, аудіо запис «Гімн України», схема для складання розповіді «Батьківщина», український віночок, набір геометричних фішок, Гра «Флексагон» , Д/г « Українські страви». Заготівки для аплікації : папір блакитного та жовтого кольору, аркуш білого кольору, пензлики, підставки, серветки, клей, зразок.

Хід заняття:

(Звучить українська дитяча пісня « Калина»)

Вих-ль : Діти що це? Піду подивлюся хто це до нас завітав.

(Вихователь заносить українську ляльку).

До нас завітала лялька Соломія, давайте із нею привітаємось.

(Діти вітаються).

А прийшла вона не с порожніми руками , принесла скриньку « Скарби нашої Батьківщини».

Вих-ль : Давайте подивимось що там, та це фільм про нашу Батьківщина, а вона у нас дуже багата, а чим саме давайте подивимось.

(Діти сідають у коло та дивляться презентацію «Наша країна – Україна»).

Дівчинка каже, український народ працьовитий, щирий, добрий, ще з давнини люди вигадували багато казок, віршів, легенд, Соломія принесла нам легенду, яка називається «Брати».

(Вихователь дістає із скриньки легенду).

Читання легенди.

Жила собі жінка. І мала вона трьох синів. Сини зростали чесними, сміливими, дуже любили свою неньку і готові були віддати за неї своє життя. Виросли сини і розійшлися по світах, прославляючи свою матір. Найстаршому матір подарувала на згадку про себе золоту корону з трьома промінцями. Корона зігрівала людей, вела вперед, показувала шлях до кращого життя. За цю трипроменеву корону люди дали першому синові ім'я Тризуб. Середньому синові мати дала в дорогу блакитно жовтий одяг. Сміливий та сильний був середній син, і прославив він свою матір добрими звитяжними (героїчними вчинками). Люди запам'ятали його і прозвали Прапором. А найменший син отримав у дарунок від матері соловейків голос. І де б він не був, усюди лунала його дзвінка урочиста пісня. За цей голос і величний спів люди дали йому ім'я Гімн. Так і донині по всьому світу золотий тризуб, синьо-жовтий прапор і урочистий гімн прославляють рідну неньку – Україну. Вони стали державними символами України.

Запитання за змістом

- Як звали матусю?
- Скільки синів вона мала?
- Як їх звали?

(Відповіді дітей).

А Ще у скриньки є вірш «Моя країна – Україна» його автор Ганна Чубач.

(вихователь читає вірш)

Моя країна – Україна,

Сонячна держава.

І дорослому, й дитині

Жити в ній – цікаво.

Щовесни сади квітують,
Солов'ї співають.

У країну Україну

Гості приїжджають:

Із Америки, з Кавказу.

З Праги і Варшави.

Бо в країні Україні

Гостювать – цікаво.

У столиці – світлі лиця.

В селах – щирі люди.

Я за тебе, Батьківщино,

Завжди горда буду!

Запитання за змістом.

Хто автор вірша?

Про що вірш?

Як називається наша Батьківщина?

Коли квітнуть сади?

Які птахи співають?

(Вихователь пропонує подивитися мольберт , на мапу України).

Ось наша Україна як і в кожній країні світу є державні символи, в нашій країні вони теж є, це гімн, прапор та герб.

Гімн – це урочиста пісня, символ нашої держави, називається він « Ще не вмерло України і слава і воля..». Він звучить на всіх урочистих заходах, знову і знову прославляють нашу державу. Коли звучить мелодія нашого гімну усі присутні мають підвестись, віддаючи пошану нашій державі.

Ось і зараз в нашій групі прозвучить наш державний гімн. (Піти підводяться і прослуховують гімн).

Вих-ль : Діти що ми зараз прослухали?

(відповіді дітей).

Вих-ль: так правильно, це найголовніша пісня нашої Батьківщини – гімн.

А що таке Батьківщина?

(Розповідь вірша на мольберті за схемою, за зразком вихователя).

Батьківщина – це рідний наш край.

Батьківщина – це ліс і гай.

Батьківщина – це рідна земля.

Батьківщина – це ти і я!

Вих-ль: Ще в нашій країні є прапор.

(Показує малюнок на мольберті).

Це символ незалежності нашої держави, на державні свята вивішують прапори на всіх будинках, прапор має синє - жовтий колір. Синій колір це колір мирного неба, а жовтий колір-це пшеничне поле що колоситься під ясным сонечком.

Якого кольору наш прапор?

Що означає синій колір?

Що жовтий?

(Відповіді тітей).

А це герб, тризуб, це воля сила і слава, він золотий на голубому тлі. (Діти розглядають його на мольберті).

У українського народу є і свій національний одяг.

(Розглядають та обговорюють альбом « Український національний одяг»).

А ще Соломія принесла нам віночок, и хоче з нами пограти.

Фізкультхвилинка «Віночок».

Вийду я в садочок (крокують на місці)

І сплету віночок (кругові рухи руками перед собою)

Одягну прикрасу (руки до голови)

Та піду в таночок. (виконують «пружинку»).

(Повторюють 2-3 рази).

А ще Соломія принесла нам ігри.

(Вихователь дістає зі скриньки)

Робота з коректурними таблицями.

(Діти слухають завдання вихователя, та певною геометричною фішкою накривають заданий символ. Наприклад , накрійте червоною фішкою герб України).

Гра «Флексагон» .

(Діти грають в парах ,одна дитина складає фігуру, а друга називає, що вийшло, потім міняються).

Д/г « Українські страви».

(Діти почерки достають зі скриньки картки зі стравами, та називають їх).

Вих-ль : ну що діти, вам сподобались ігри які приготувала вам Соломія?

А давайте ми віддячемо їй і подаруємо прапорці, які виготуємо власноруч .

Але спочатку зробимо гімнастику для пальчиків.

Пальчикова гімнастика

Ми тримаємо в руці

Синьо – жовти прапорці

Хай гойдає вітерець

Український прапорець.

(Діти виконують аплікацію та дарують Соломіїці).

Вих-ль : діти а давайте запросимо з собою на прогулянку нашу гостю, будемо з нею гратися та розважатися!!!

Конспект інтегрованого заняття - гри в старшій групі
«Моя сім'я, моя родина і наша славна Україна»

Програмовий зміст. Розширити уявлення дітей про те, що таке сім'я, родина, рід, їх значення у житті людини; пробуджувати пізнавальний інтерес до історії свого родоводу, сім'ї, країни, культури і побуту. Викликати інтерес до найближчого соціального оточення: до рідних, друзів, близьких та знайомих людей. Учити розуміти та поважати споконвічні традиції, звичаї українського народу. Продовжувати ознайомлювати дітей з славетною епохою козацтва; збагачувати словник дітей відповідно до теми. Закріпити знання дітей про Батьківщину, державні та народні символи, про рідний край. Розвивати вміння спілкуватися під час обговорення командою питань, зв'язне монологічне і діалогічне мовлення, пам'ять, мислення, уяву, фантазію. Виховувати почуття любові та шанобливого ставлення до себе, до сім'ї, до інших людей, до природи, до рідного краю; почуття приналежності до свого народу, його духовної і матеріальної культури; патріотизм та дружелюбні відносини між членами команд та почуття поваги до команди-суперника.

Обладнання: емблеми команд «Калинка» та «Вербичка», цікава скринька – «Українська хатинка», дзеркало; зображення членів родини (умовні - бабусі, дідусі, тата, матуся, діти) і дерево роду (формат А-4), дидактична гра «Склади віночок»; дидактична гра «Знайди символи України», смайлики, золоті медалі, мікрофон, музика для фізхвилинки. СЛАЙДИ до завдань.

Попередня робота: вивчення привітання про Україну

- знайомство з легендою про «Вербу» та «Калину»,
- знайомство символами України,
- вибір дітей назв команд,
- вивчення девізів,
- бесіда про сім'ю, родину,

- складання родинного дерева,
- вивчення прислів'їв та приказок про родину,
- д/гр. «Склади віночок»,
- вивчення ознак квітів та стрічок,
- перегляд презентацій про козаків,
- бесіда про козаків,
- відвідування гуртка «ХОРТ»,
- бесіда про рідний край.

Хід гри

Звучить музика .Заходять діти вітаються:

Доброго ранку, рідний наш дім!

Доброго ранку навколо усім!

Доброго ранку сонечку ясному!

Доброго ранку світу прекрасному!

Вихователь. - Як ви гадаєте, що є найціннішим скарбом нашої країни України? *(відповіді дітей)*

У мене в руках цікава скринька – «Українська хатинка». У ній найцінніший скарб країни України. Хто з вас хоче його побачити, може зазирнути, але поки що не розповідайте, що або кого ви там побачили, аж доки всі не зазирнуть на дно скриньки.

Під музику діти по чергово заглядають до скриньки, на дні якої дзеркало.

- То кого ви побачили на дні скриньки?

- Так, ви побачили кожен себе. Отже, найцінніший скарб України – це ви маленькі українці. Ви майбутнє України, ви найцінніший скарб.

Вихователь. Я впевнена , що всі ви любите Україну і хочете дізнатися про неї чим побільше. Але багато чого про нашу рідну землю ви вже знаєте.

Отже сьогодні я пропоную вам провести змагання , зіграти у гру «Моя сім'я, моя родина і наша слава Україна»

Вихователь. Як і кожна гра , наша гра має свої правила :

- Не давати відповідь на запитання не дослухавши його.

- Обмірковувати відповіді на запитання не більше 1 хв.
- Хто знає відповідь підіймає руку.
- За кожен виграний конкурс команда отримує смайлик.

А визначати найрозумніших буде шановане журі :

Завідувач ДНЗ – Тетяна Вікторівна

Вихователь - методист – Оксана Миколаївна

Вихователь – Віта Євгенівна

- Гратимуть дві команди, назви команд були обрані задалегідь

Вихователь. Я думаю, що назви команд ви обрали не даремно.

- Що допомогло, вам обрати назву команди (*відповідь дітей прислів'я: «Без верби та калини – нема України»*)

- Чим є верба та калина на Україні? (*символом України*)

Вихователь.

Отже починаємо змагання

Зараз команди привітають одна одну .

Команда «Вербичка» ваш девіз:

Будь великий, як верба,

Будь здоровий, як вода.

Будь багатий, як земля,

Та щасливив все життя.

Команда «Калинонька» , ваш девіз :

Ми українці — велика родина,

Мова і пісня у нас солов'їна!

Квітне в садочку червона калина,

Рідна земля для нас всіх — Україна.

Вихователь. Я оголошую перший конкурс

I Конкурс «Сім'я. Родина»

Мета: розширити та уточнити знання дітей про сім'ю, родину, рід.

Ми дуже часто вимовляємо слово « сім'я », « родина », здається усе про них знаємо. А чи справді це так? Наприклад, бабуся і дідусь, які живуть з вами, це ваша сім'я чи родина? Хто входить до вашої родини?

- Що таке сім'я? (*Сім'я - тато, мама, я, братик чи сестра*)

Дидактична вправа «Проблемні ситуації»

Мета : учити розв'язувати проблемну ситуацію, беручи до уваги етичні еталони.

1. Мама захворіла. (*Калинка*)

2. У тата поганий настрій. (*Вербичка*)

- Що таке родина? (*Родина – складається з батьків, дітей, онуків і близьких родичів*)

- Традиційно історію роду показують у вигляді дерева. Пропоную заповнити дерево роду

Дидактична вправа «Склади родинне дерево»

Мета: поглиблювати знання дітей про родину, родинні стосунки; виховувати любов до родини, близьких.

(*Гравцям роздаються зображення членів родини (умовні) і дерево роду. (коріння – дідусі, бабусі; гілки - мама, тато; квіти, листочки - діти.)*)

- Чи вірно ви заповнили дерево роду оцінять члени журі.

Дидактична гра «Закінчи прислів'я»

Мета: розширювати знання дітей про Батьківщину; розвивати пізнавальний інтерес до усної народної творчості (прислів'я, приказки); виховувати ціннісне ставлення до рідного краю.

Матеріал: (прислів'я та приказки).

Хід гри

Вихователь промовляє початок прислів'я, а діти закінчують.

«Міцна сім'я – міцна...(*державка*)»

«Яка сім'я – такий і...(*я*)»

«Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь ...(*гладенько*)»

«Без сім'ї і свого роду – немає нації, ...(*народу*)»

«Людина без сім'ї, що дерево без...(плодів»)

«Дерево тримається корінням, а людина...(сім'єю»)

«Нашому роду нема...(переводу»)

«Любов до Батьківщини починається з ...(родини»)

Вихователь. Я оголошую другий конкурс.

II «Український віночок»

Вихователь. Український віночок є не тільки прикрасою, а й оберегом. За народними повір'ями він наділений силою, що знімає болі, додає здоров'я. Сплітали віночок із 12 живих квітів. Віночок дівчата починали носити з трьох років. У віночок влітали три квіточки: чорнобривці, незабудки, ромашки. У чотири роки – доплітали безсмертник. А для таких дівчат, як ви, влітали шість квіточок (калину, барвінок, чорнобривці, мак, волошки, нагідки). До віночка прив'язували 12 стрічок. Кожен з них служив красуні лікарем і оберегом, захищав волосся від злих очей. Дівчата одягали віночки у святкові дні.

Давайте ми з вами сплетемо «Віночок»

Дидактична гра «Віночок вити – життя любити»

Мета: ознайомити дітей із роллю українського віночка в убранні дівчини, особливостями його виготовлення, розміщення та значення квітів, особливостями стрічок у ньому.

Вихователь.Завдання для команд

- **Команді «Калинка»** треба вплести квітку у наш вінок, та назвати що вона символізує.

Квіти-символи, які традиційно влітають у вінок:

Мак – символ краси та молодості.

Ромашка - символ кохання.

Волошка - символ людяності.

Мальва – надія.

Барвінок – життя та безсмертя.

Калина – символ краси та дівочої вроди.

Чорнобривці – здоров’я.

Нагідки– ліки.

- **Команда «Вербичка»**, чого не вистачає у нашому віночку? (*Стрічок*)

- Назвіть, правила прив’язування стрічок, що вони символізують.

У центрі вінка зав’язували світло-коричневу стрічку - символізувала землю-годувальницю. По обидва боки першої стрічки зав’язували

- жовті — символ ясного сонечка;

- світло-зелені й темно-зелені — краса та молодість;

- блакитні та сині — символи неба і води, що наділяють силою та міцним здоров’ям.

- жовтогаряча — символ хліба, з одного боку, а з другого

- фіолетова — мудрість,

- малинова — щирість,

- рожева — символ благополуччя та достатку.

Якщо віночок прикрашали маки, дівчата оздоблювали його **червоною стрічкою** — символом магичності та печалі.

Білі стрічки зав’язували на вінок, лише коли вони були вишиті: на одній — сонце, на другій — місяць (пам’ять про рідних). Чисту стрічку вплітати у вінок було не прийнято, адже така означала тугу за померлими.

Вихователь. Щоб перейти до наступного завдання, для початку хочу вам загадку загадати.

Він могутній, наче дуб,

Дуже довгий носить чуб,

Серце він хоробре має,

України захищає. (*Козак*)

III. Завдання від козаків.

Мета: розширити та уточнити знання дітей про козаків.

- А хто ж такі козаки?

(*Козаки - це вільні люди! Козаки - безстрашні ,сміливі, сильні, доброті, хоробрі.)*

- За якими зовнішніми ознаками можна було розпізнати козака? (*Козаки носили широкі шаровари, на голові був довгий чуб, у них була зброя.)*
- Яким видом бойового мистецтва володіли козаки?(*хортингом*)
- Чи знайомі ви з хортингом? (*відповіді дітей про те, що вони відвідують гурток «Хорт» в дошкільному закладі*).
- Хто стояв на чолі козацького війська ?(*отаман*)

Вихователь: Молодці, діти, ви багато знаєте про наше козацтво. Пропоную розім'ятись та хортингом зайнятись. Запрошую головного отамана ...

ФІЗХВИЛИНКА- ХОРТИНГ.

А зараз наступний конкурс

IV «Україну я люблю»

Дидактична гра “Священні символи”

Мета: розширити та уточнити знання дітей про Батьківщину, закріпити знання дітей про державні символи України– Герб, Прапор, Гімн тощо; виховувати повагу до них.

Хід гри

Дітям пропонують по черзі називати державні символи України,пояснити, що означають такі символи – позначення.

Вихователь: *Вікторина « Дайте правильну відповідь».*

Запитання для команди « Калинонька».

1. Назва держави, в якій ми живемо. (*Україна*).
2. Столиця нашої держави. (*Київ*).
3. Що є символом нашої держави і має два кольори? (*Прапор*)
4. Що означає синій колір ?(*Небо*)
5. Назвіть державний символ, що символізує волю українського народу, знак, який зображують на прапорах, монетах, печатках, документах? (*Герб*).
6. Як треба слухати Гімн?(*стоячи, мовчки з гордо піднятою головою, поклавши руку на серце*).

Запитання для команди « Вербичка»

1. Яка мова в Україні є державною? (*Українська*).
2. Яка найбільша річка України? (*Дніпро*).
3. Якого кольору державний прапор України? (*Жовто – блакитний*).
4. Що означає жовтий колір? (*Пшеничне поле*).
5. Який вигляд має герб України? (*Тризуб*).
6. Назвіть пісню символ нашої країни? (*Гімн*).

Дидактична гра «Знайди державні символи України» (герб, прапор)

Мета: вправляти в умінні розрізняти і називати державні символи України – герб, прапор.

Матеріал: картки з зображенням державних символів різних країн.

Хід гри.

Дітям пропонують знайти, на картці, обвести та називати державний символ України.

Команда «Калинка» знаходить та обводить герб України.

Команда «Вербичка» знаходить та обводить прапор України.

Вихователь:- Любов до Батьківщини починається з любові до рідний краю. Ми зараз перевіримо, чи добре знають діти свій рідний край.

Дидактична гра «Та земля мила, де мати народила»слайд

Мета: розширювати й закріплювати знання дітей про місто; продовжувати вчити застосовувати ці знання; виховувати любов до рідного міста.

Хід гри

Дітям пропонують по черзі називати державні символи рідного краю (міста Бахмут), пояснити, що означають такі символи.

Команда « Калинонька»

1. Як називається місто в якому ми живемо?(Бахмут)
2. Скільки кольорів має прапор Бахмута? (*Три кольори*)
3. Назвіть голову нашої рідної України (*президент Петро Порошенко*)

Команда « Вербичка»

1. Як називається річка, яка тече через місто Бахмут? (*Бахмутка*).
2. Назвіть кольори прапора?(*малинового, блакитного і зеленого кольору. Посередині зображений знак солі білого кольору.*)
3. Назвіть голову нашого міста? (*мер*)

Дидактична вправа „ Як би я був мером(президентом)“

(діти по черзі висловлюють свої побажання і думки)

Мета: учити аналізувати запропоновану ситуацію,розвивати зв'язне мовлення.

- *Всі люди в Україні були щасливі.*
- *В Україні був мир.*
- *Всі діти в Україні ходили б у гарні садочки і школи.*
- *Наша Україна була б сильна і могутня.*

Вихователь.Це було наше останнє завдання. Журі підводить підсумки. Я запрошую вас у «Коло вражень»

- Які враження?
- Кому про це хотіли б розказати?
- Що сподобалось робити найбільше?

Підведення підсумків, оголошення результатів.

Команда «Калинка»зібрала 30 смайликів,команда «Вербичка» збрала також 30 смайликів. Обидві команди молодці, і нагороджуються золотими медалями.

Інтерв'ю для вихователів старших груп

1. Як Ви розумієте поняття «патріотизм», «патріотичні почуття»? Які категорії сюди відносяться?
2. Як Ви вважаєте, чи є актуальною проблема виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку?
3. Чи може сучасний навчальний заклад забезпечити ефективну роботу щодо виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку?
4. Які методи виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку Ви використовуєте у практиці роботи? Перерахуйте їх.

Шановні батьки, просимо Вас дати відповіді на декілька запитань. Це не займе у Вас багато часу. Дякуємо за співпрацю!!!

Анонімно

1. Хто з дорослих членів родини більше займається вихованням дитини?
2. Як ви розумієте поняття «Моральна вихованість»?
3. За якими показниками Ви визначаєте міру вихованості своєї дитини?
4. Що у процесі морального виховання дитини Вас хвилює найбільше?
5. На що Ви найменше звертаєте увагу в моральному вихованні?
6. Як ви оцінюєте свій вплив на моральне виховання дитини у сім'ї?
7. Хто відіграє важливішу роль в процесі морального становлення дитини, дошкільна установа чи близькі старші у родині?(необхідне підкреслити)

Інтегроване заняття в старшій групі з розвитку зв'язного мовлення,
народознавства, образотворчого мистецтва

Тема: “Ми роду українського діти”

Мета: з'ясувати з дітьми поняття: рідна земля-край, де народився,отчий дім;познайомити з кращими творами на дану тему;поглибити знання про народні символи України;формування всебічнорозвиненої особистості дитини.Виховувати любов до Батьківщини;інтерес до традицій; звичаї українського народу.

ХІД ЗАНЯТТЯ:

Вихователь: Діти,до нас завітала лялька Оксанка.Давайте привітаємось(усі разом промовляють слова):

-Доброго ранку ліси і поля,

Доброго ранку, Планета Земля!

Щастя й здоров'я всім людям бажаємо

З ранку в дитячий садок поспішаємо!

Вих.:-Оксанці дуже сподобалось ваше привітання,тепер вонатеж буде так вітатися.

- Діти,як називається країна,де ми з вами живемо?(Україна)
- Пригадайте,як можна ще назвати по іншому? (Батьківщина)

Вірш А.Костецького “ Батьківщина”

-Знаєш ти,що таке Батьківщина?

Батьківщина – це ліс осінній,

Це домівка твоя і садочок,

І гаряче сонячне коло.

Батьківщина – це труд і свято,

Батьківщина – це мама і тата.

Вих.: - Батьківщина, це наша рідна Україна, земля де ми

народилися і живемо, де живуть наші батьки. Україна означає край, де живуть українці, ми українського роду, і любимо нашу землю, нашу мову, і ми горді тим, що ми українці.

-Хто ми з вами, діти? (відповіді дітей)

-Якою мовою розмовляє український народ?

-Як ласкаво українці називають Україну? (неня, ненька)

-Як називається головне місто нашої країни? (Київ)

-Київ побудовано на березі ріки Дніпро, це найбільша ріка України, але у кожної людини, у кожного українця є найрідніша частина землі, де ми народилися, живемо, для нас це наше рідне місто Запоріжжя. Давайте з вами пригадаємо, що є цікавого в нашому місті? (музей, пам'ятник солдатам, де горить вічний вогонь, острів Хортиця)

Дидактична мовна вправа "Чого у місті багато?"

Вих. : - У нашому місті є багато вулиць. Згадайте діти, на якій вулиці знаходиться наш дитячий садок? (вул. Покровська)

-Як називаються вулиці, на яких живе? (кожен називає адресу, за якою проживають)

Дидактична мовна вправа: "Багато – більше-найбільше"

Вих.: У наступній вправі ми будемо порівнювати і будувати слова: багато-більше-найбільше. Наприклад:

-У нашому місті живе багато українців, у Запорізькій області більше, а в Україні – найбільше. (діти повторюють за вихователем і складають свої.)

Дидактична мовна вправа: "Буду-не буду"

Вих.: Я починаю речення, а ви обираєте варіант: "буду", або "не буду":

- Дбати про чистоту, добробут і благоустрій рідного міста я.....

- Відвідувати міські театри, парки я.....

- Цікавитися новинами й життям свого міста я.....

- Смітити у своєму місті я.....

Фіз. хвилинка:

Рідна балочка весела (руки вбоки, поворот вліво, вправо)

В ній хороші,красні села

Коло сел стоять тополі(руки вгору)

Розмовляють з вітром в колі (хитають руками)

Стежечки,як стрічечки

Збігаються до річечки (беруться за руки,йдуть по коло)

Річка плине,берег рвучи

Далі,далі попід кручі.

Вих.: -Назвіть прислів'я про рідний край.

-У рідному домі й вода солодка.

-Рідний край,як медовий рай.

-Всюди добре,а дома найкраще.

-Людина без Батьківщини -як пташка без крил.

Вих.:-Діти, то що таке рідний край?

-Це наше рідне місто, д/с,наші друзі,сім'я,мамо,тато,бабуся,дідусь і я, рідна хата.

Вих.: Кожна держава відрізняється національними символами – це прапор, герб, малий герб-тризуб, та національна пісня-гімн.

(на дошці виставляє вихователь малюнки прапора, тризубця, слова гімну)

Вихователь показуючи на національні символи, задає питання:

“Що це, та якого кольору”(прапор)

-Що означають кольори прапора?

(жовтий – сонце, жито; синій – небо, волошки)

Вих.: - Діти, наша країна – миролюбива. Давайте разом повторимо це слово: МИРОЛЮБИВА.

Дидактична мовна гра: “Закінчи речення”

-Люби і знай свій рідний.....(край)

-Кожному мила своя(сторона)

-Людина без Вітчизни – як соловей без.....(пісні)

-Україна рідненька – як(батько та ненька)

Дидактична мовна гра : “Україна яка“

Діти,стоя в колі,кидають один одному м'яч,називають прикметники(квітуха,велика,гостинна,багата,співуча,дружна,рідна,сильна,калина нова.)

Вих.: -А ще,діти,є рослини – символи України.

Вірш: Червоні кетяги калини
Горять вогнями усіма,
Без калини нема України,
Без народу України нема.

Вих.: -Здавна говорили: “ Посади калину – будеш мати долю щасливу”.

Калина – це символ життя,любові,символ достатку – національний символ України.В народі кажуть: “Щоб знати душу України,треба знати душу кожної квітки у віночку”.

(барвінок – життя,чорнобривець – краса, мак – смуток,волошка – відданість,калина – дівоча краса,ромашка – ніжність.)Окрім квітів у вінок вплітали різнобарвні стрічки:коричнева символізує землю,жовте – сонце,зелена – краса і молодість,синя – небо і вода,жовтогаряча – хліб, червона – пам'ять, рожева – добробут. Віночок – це символ,оберіг українського народу.

“ Віночок”. Гра:

Візьмемось за руки,підемо на луки,
Сплетемо віночок, станем у таночок
Чий найкращій танок,той і візьме вінок.

Дидактична мовна гра : “ Який,яке?”

Вих.:-Треба розповісти про українців,поєднати два слова в одне,наприклад:

чорні і очі – чорноокий хлопець;

червоний і щоки – червонощокий;

сірий і очі – сіроока дівчинка;

багато і національна – багатонаціональна Держава.

Вих.: - Згадайте прислів'я про калину:

-Без верби і калини – нема України.

-Молода дівчина,гарна як калина.

-Посади калину – будеш мати долю щасливу.

-Любиш Україну – посади калину.

Вих.: -Діти,а зараз намалюємо ватними паличками на калиновому куші калинові кетяги.(самостійна робота дітей.)

Вірш: Говорила мати сину: “Як будуєш хату,

Посади калину в себе коло хати”.

Зоряна калина і краса і врода

Нашої країни,нашого народу.

Пам'ятай же,сину,що казала мати:

“Посади калину в себе коло хати”.

Вих.: Підійшло до завершення наше заняття,що запам'яталося, що сподобалось?

-А ще я приготувала вам цілющій чай з калини.

Вихователь пригощає дітей та Оксанку.

Консультація «Патріотичне виховання дошкільнят»

Учасники: батьки, педагоги, практичний психолог, музичний керівник, вчителі – логопеди.

Мета: підвищити рівень теоретичної обізнаності батьків та науково-теоретичної підготовки педагогів (змісту, принципів, закономірностей, методів та форм організації роботи) із патріотичного виховання дошкільників.

Завдання

Методичні:

- сприяти оволодінню педагогами основними засобами цілеспрямованого впливу на формування особистості дошкільників, методикою організації дитячого колективу;
- розширити та уточнити знання з основних напрямів патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Пізнавальні:

- ознайомити із засобами формування світоглядної і громадянської позиції, суспільної активності, залучення до виховного процесу батьків;
- ознайомити з новими виховними технологіями, зокрема із застосуванням засобів масових комунікацій та ІКТ.

Практичні:

- удосконалити уміння і навички організації патріотичного виховання дошкільників.

«Сьогодні – діти, завтра – народ».

Сучасна складна ситуація в нашій державі змусила всіх усвідомити: система національно – патріотично виховання дітей, починаючи з дошкільної ланки, потребує кардинальних змін. Ми маємо шукати нові підходи, напрями, форми, методи роботи, які відповідатимуть на виклик сьогодення.

Перед нинішніми дітьми Батьківщина постала не у найкращому вигляді: неспокій у суспільстві, екологічна криза, війна – збройна та інформаційна. Як,

попри все це, допомогти дітям наповнити серця любов'ю до країни, яку вони лише починають пізнавати?

Патріотизм (від грецького *patris* - ,батьківщина, *patriotes* – співвітчизник) – одне з найглибших почуттів, гордість за матеріальні й духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання зберігати її характерні особливості, культурні надбання, готовність захищати інтереси свого народу.

Патріотизм – це моральне почуття, а тому його формування вимагає глибокого емоційного переживання, усвідомлення і прийняття його дитиною як цінності. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

Патріотизм як моральна якість має інтегральний зміст. З огляду на це в педагогічній діяльності потрібно поєднувати такі види роботи з дітьми:

- ознайомлення дітей з явищами суспільного життя та народознавство;
- ознайомлення з мистецтвом та образотворча діяльність;
- організація практичної діяльності дітей – праця, спостереження, ігри тощо;
- відзначення національних та державних свят.

Основними напрямками патріотичного виховання дітей є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу;
- формування знань про рідний край.

Звісно, почуття любові до батьківщини, поваги до свого народу, його історії, усвідомлення себе часткою великої і давньої нації мають формуватися з раннього дитинства «вбиратися з молоком матері». Та найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік,

коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу та суспільних явищ.

Протягом середнього та старшого дошкільного віку відбувається формування культурно – ціннісних орієнтацій духовно – етичної основи особистості дитини, розвиток її емоцій, відчуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві, починається процес само ідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі. Тож саме з дітьми цього віку потрібно поглиблено працювати над формуванням патріотизму, звісно, використовуючи доступні форми і засоби виховання. Нині набуло актуальності виховання громадянина – патріота, відповідального, відданого своїй країні. Цей аспект виховної роботи у практиці сучасних дошкільних навчальних закладів представлено нормативними документами. Так, у новій редакції Базового компонента дошкільної освіти зазначено, що старший дошкільник має орієнтуватись в тому, що рідна країна має свою територію, на якій проживають українці, що мають свою історію, культуру, звичаї, мову.

Завдання патріотичного виховання дошкільників відповідно до змісту нової редакції Базового компонента дошкільної освіти.

«Особистість дитини» - формувати елементарні уявлення дитини про себе як носія свідомості та самосвідомості, сприйняття себе в контексті відносин з іншими.

«Дитина в соціумі» - формувати уявлення дитини про країну, народи, нації, суспільство, людство. Виховувати готовність сприймати соціальний досвід, робити добрі вчинки.

«Дитина у природному довкіллі» - формувати моральні норми гуманної взаємодії з природним довкіллям. Виховувати любов до природи рідного краю.

«Дитина у світі культури» - залучати до надбань національної культури, формувати ціннісне ставлення до українських мистецьких традицій та творів українських митців. Виховувати інтерес до українського декоративно – прикладного мистецтва.

«Гра дитини» - ознайомлювати з українськими народними іграшками та місцями їх виготовлення. Вчити відповідально ставитися до обов'язків, пов'язаних із роллю в грі.

«Дитина в сенсорно – пізнавальному просторі» - формувати інтерес до довкілля та самої себе. Стимулювати активне сприймання людей та подій, що відбуваються в соціумі.

«Мовлення дитини» - формувати уявлення дітей про українську мову як державну. Вчити вести діалог, використовуючи етикетну українську лексику. Збагачувати словник дітей.

Принципи патріотичного виховання:

1. Природовідповідності.
2. Культуровідповідності.
3. Етнізація.
4. Гуманізму.
5. Демократизму.
6. Єдності сім'ї і дошкільного закладу.
7. Наступності і спадкоємності поколінь
8. Цілісності.

Кожен із перелічених принципів патріотичного виховання більшою чи меншою мірою стосується всіх напрямів виховання. Ці принципи є методологічною основою організації патріотичного виховання. Різні форми та методи виховання дітей дошкільного віку забезпечують засвоєння ними знань про рідний народ, батьківщину і на цій основі дають змогу розвивати національні риси і якості підрастаючого покоління. Шановні педагоги! Які на вашу думку методи і форми організації патріотичного виховання найефективніше забезпечать очікуваний результат?

Форми та методи організації роботи з патріотичного виховання

- заняття, бесіди, розповіді;
- екскурсії вулицями рідного міста до історичних пам'яток;
- читання та інсценування творів художньої літератури;

- дидактичні, сюжетно – рольові ігри;
- розв'язування проблемних ситуацій;
- відвідування музеїв;
- тематичні вечори, розваги, свята та вистави.

Патріотичне почуття за своєю природою **інтегральне, воно об'єднує всі якості особистості: моральні, трудові, розумові, естетичні тощо**. Тож його формування передбачає всебічний вплив на особистість для отримання очікуваного результату. А зараз, я вам пропоную разом створити модель патріотичного виховання як інтегрованої системи. Для цього потрібно розкрити сутність кожного напрямку виховання у системі патріотичного виховання.

Виховання у дитини свідомого патріотизму неможливе без **розумового виховання**. Адже – діяльність вихователя спрямована на розвиток інтелектуальних сил і мислення дітей з метою прищеплення культури розумової праці. Розумове виховання відбувається у процесі засвоєння знань, але не зводиться до їх нагромадження. Процес здобуття знань і якісне їх поглиблення є чинником розумового виховання лише тоді, коли знання стають особистими переконаннями, духовним багатством людини.

Найважливіша складова потенціалу нації – **фізичне виховання**. Основи здоров'я закладаються в період раннього та дошкільного дитинства. Збереження та зміцнення здоров'я кожного малюка, формування відповідального ставлення до здоров'я як найвищої індивідуальної та суспільної цінності є пріоритетним завданням суспільства, родини та ЗДО. Фізкультурно – оздоровча робота включає у ЗДО включає різні види діяльності. Найбільш актуальним для патріотичного виховання є заняття у Козацькій школі. Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова української етнопедагогіки, яка зберегла, передаючи з покоління в покоління, найкращі духовні цінності народу. Вагомою складовою роботи Козацької школи є краєзнавчо – туристична діяльність. Це досить різноманітна, інтегрована робота, яка створює найбільші можливості для розв'язання оздоровчих, навчальних та виховних завдань.

Одним із критеріїв і результатів патріотичного виховання є **громадянськість** особистості. Патріотизм постає як глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до її історії, традицій, культури, вболівання за її майбутнє. Важливим напрямом патріотичного виховання є прилучення до народознавства – вивчення культури побуту, звичаїв рідного народу. Старших дошкільників ознайомлюють з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулим і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, прищеплюють інтерес до родинних і народних традицій. Формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку має поєднуватися з вихованням у дусі миру. У новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти зазначено, що кожна країна має свою територію, на якій проживають люди з різним кольором шкіри, волосся, розрізом очей тощо. Вони мають свою культуру, звичаї, мову. Діти мають усвідомлювати, що всі народи світу прагнуть миру і щасливого життя, процвітання рідної країни і всієї планети, турбуються про майбутнє своїх дітей.

Правове виховання один із важливих напрямків патріотичного виховання. Воно полягає у прищепленні їм елементарних правових знань, формуванні найпростіших навичок правової поведінки. Правове виховання передбачає ознайомлення дітей старшого дошкільного віку зі змістом їхніх прав, розвиток критичного ставлення до спроб їх порушити (використання авторитарного стилю спілкування, приниження гідності тощо). Дошкільний вік як період становлення особистості має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких і відноситься почуття патріотизму. Саме в цей період становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки й моральні якості особистості такі як: почуття власної гідності, почуття сорому, почуття обов'язку.

Екологічне виховання. Формування реалістичних уявлень про явища природи, практичних умінь, дбайливого ставлення до її компонентів –

важливий напрям у вихованні патріотичної особистості. При ознайомленні з природою рідної країни слід акцентувати увагу дітей на її красі, розмаїтті, багатстві, на їх особливостях. Діти отримують уявлення про те, які тварини живуть в наших лісах, які ростуть дерева, за яким деревом можна одразу визначити Україну – «Без верби і калини нема України», які квітнуть на українських полях і луках – кульбабки, волошки, маки. Необхідно виховувати у дітей бажання не лише помічати красу рідної природи, а й зберігати та примножувати її, адже це – найголовніше завдання екологічної освіти. Саме тому з дітьми старшого дошкільного віку слід організовувати такі акції і проекти, як «Екологічний десант», «Турбота про природу».

Трудове виховання. Перш, ніж людина навчиться працювати на благо Вітчизни, необхідно навчити її добросовісно виконувати змалку трудові доручення, прищеплювати любов до праці. Трудове виховання – цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності. Його завдання полягає у формування в дітей стійких переконань, що праця є життєвою необхідністю. Трудове виховання дітей дошкільного віку передбачає привчання їх до самообслуговування, елементарних трудових дій, ручної і господарської праці. Дитяча праця, на думку Софії Русової, є основою виховання. Старші дошкільники здатні до усвідомлення соціальної значущості праці. Це сприяє вихованню відповідальності, почуття обов'язку.

Естетичне виховання. Одним із засобів патріотичного виховання є ознайомлення старших дошкільників із творами образотворчого мистецтва та видатними українськими художниками. При ознайомленні дітей з творами побутового й історичного жанру, в яких відтворені події та сцени з повсякденного життя, казок, билин, потрібно звертати увагу на час, коли відбувається подія, місце, де вона розгортається, взаємини між дійовими особами. Картини дають змогу показати дітям традиції, побут, спосіб життя наших предків, знайомлять дітей з історичними подіями та національними героями. Діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і

перетворювати дійсність за законами краси. Саме у складному вимірі цілісності, єдності прекрасного, у багатоманітності його національних вимірів особистість знаходить місце для реалізації свого художнього потенціалу. Велике значення має створення можливостей для прилучення дітей до різноманітних видів художньої діяльності. Ще одним важливим напрямом роботи з виховання любові до Батьківщини є формування у дітей уявлень про людей рідної країни. Насамперед слід ознайомлювати дітей з тими людьми, які прославили нашу країну – композиторами, письменниками, винахідниками, вченими мандрівниками, філософами, лікарями (на вибір вихователя).

Музичне виховання. Діти мають знати, що український народ – один з найпісенніших народів світу. У скарбниці його культурних надбань чільне місце посідає пісня, яка відображає визначні історичні події, героїчну боротьбу проти соціального і національного гноблення, розкриває глибину української душі, передає впевненість і надію на майбутнє. Тож варто з дитинства прищеплювати любов до української народної пісні, адже виховання у дітей естетичних почуттів має велику гуманістичну мету – виховання щирості душі, доброти та доброзичливості. Людина, яка вміє бачити та розуміти прекрасне, не зможе спотворити красу

Людське життя складається з періодів, кожний з яких призначений для сприйняття певного роду інформації, створює сприятливі умови для її чинників психологічного, соціального та емоційного впливу. З огляду на це, головне – не запізнитися, не пропустити той момент, коли виховні зусилля будуть найефективнішими, коли робота проведена педагогом, дасть високий результат.

Конспект інтегрованого заняття в старшій групі

«ХАЙ ЗАВЖДИ БУДЕ ДРУЖБА»

Мета: Уточнити поняття дітей про дружбу та дружні стосунки, формувати атмосферу доброзичливості та взаєморозуміння. Розвивати мовлення та вміння активно висловлювати свою думку, аргументувати її, прислухатися до висловлювань своїх товаришів, вступати в обговорення. Заохочувати дітей до імпровізації на задану тему, використовуючи виразні засоби для створення образу (рухи, міміка, жести). Виховувати почуття справжньої дружби, колективізму, чесності, щирості у відносинах, відповідальності перед товаришем, вміння допомагати у важку хвилину .

Хід заняття

Рада всіх я вас вітати

І заняття розпочати.

Попрацюємо старанно,

Щоб почули ми вкінці -

Що у нашій дружній групі

Діти - просто молодці!

Вихователі: Малята, давайте розпочнемо наше заняття словами привітання:

Ось зібралися ми в круг,

Я твій друг,

І ти мій друг.

Міцно за руки візьмемось

Й один одному всміхнемось.

Вправа «Тиша»

А зараз до нас наближається тиша. Послухайте. Стало тихо-тихо. Вже зовсім тихо, нічого не чути. Чуєте, яка тиша?

- А чи можна почути самого себе? (Пропонує прикласти праву руку до грудей та почути, як б'ється серце)

- А що відчуває ваше сердечко, коли зустрічає друзів? Чи радісно вам?

А кого можна назвати другом?

- А у вас є друзі? Які вони?

А які риси характеру повинні мати друзі?

Відповіді дітей (Друг повинен бути добрий, вірний. Друг завжди приходиться на допомогу. Друг ніколи не залишить в біді.

Вихователь: А давайте пригадаємо прислів'я та приказки про дружбу

Прислів'я та приказки про дружбу

(Запропонувати дітям пояснити зміст)

- Людина без друзів, що дерево без коріння.
- Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.
- Нових друзів май, старих не забувай.
- Друга за гроші не купиш.
- Друг-боягуз гірше ворога.

Вихователь: У народі кажуть: «Дружба та братство – найкраще багатство». Хто має вірного друга – може розраховувати на його допомогу, тому ніколи не сумно, бо для друзів завжди знайдеться купа веселих цікавих справ. Ось послушайте віршик «Про друга»

Про друга

Твій друг тобі віддасть усе:

І свій квиток на карусель,

І цвях, і гудзик, і літак

Та не щось, а просто так.

І збільшуване скельце, найкраще у дворі.

Твій друг із щирим серцем

Тобі віддасть – бери!

І ти нічого не жалій – ніколи і нітрохи!

І навіть м'яч футбольний свій

Віддай, як друг попросить.

І посміхнеться друг тобі –

Аж схочеться співати.

І ти подумаєш тоді:

«Як гарно – дарувати»

Запитання до твору: Про кого розповідається в цьому віршику? Яким , на думку автора вірша, має бути справжній друг? Чи згодні ви з цією думкою? Чи маєте ви такого друга? Чи сварились ви з другом? За що ? Що ви відчуваєте коли посваритесь?

На жаль, таке іноді трапляється. І, якщо таке вже трапилось, що потрібно зробити? Що допоможе помириться? (Мирилка)

Вихователь: А хто знає мирилку?

А тепер давайте закріпимо , що ми знаємо про друзів.

Гра «Закінчи речення»

- Краще гратися не самому, а (всі разом)
- Щасливий той, хто має (багато друзів)
- Того з ким дружиш, не можна (ображати)
- Справжні друзі завжди одне одному (допомагають)
- Якщо ти провинився, попроси в друга (вибачення)
- Дітки в нашій групі хороші й (дружні)
- Я люблю з друзями грати в (футбол...)

Отже, мати друзів це добре. А чи бувають такі випадки, коли багато друзів – це погано?

Вправа «Добре-погано»

Кажуть, коли багато друзів – це добре. Чому?

Кажуть ,коли багато друзів – це погано. Чому?

Кажуть, що коли мало друзів – це добре. Чому?

Кажуть, що коли мало друзів – це погано. Чому?

Вихователь: Деякі невиховані діти думають, що під час з'ясування суперечок з товаришем слід кричати, говорити образливі слова, іноді навіть штовхнути чи вдарити. Чи вважаєте таку думку правильною? У нашій групі багато діток. Всі ви різні, але об'єднує всіх вас одне – кожній дитині хочеться, щоб її оточували добрі друзі, щоб у колективі, в якому вона перебуває, панувала дружба і

злагода. Звичайно, щоб до тебе ставились привітно, потрібно й самому поводитися приязно, бути ввічливим, не затівати сварок, суперечок.

Давайте пригадаємо правила дружби. Дод 1

Рухлива гра «Дружні хлопчики й дівчатка»

У садочку в нас хлоп'ята

Дуже дружні діти

Полюбляють круг дівчаток

Хоровод водити

Гей дівчата, підведіться,

Та за рученьки візьміться

Нумо, діточки – дівчатка

Круг хлоп'яток танцювати

У садочку в нас дівчатка

Дуже дружні діти

Полюбляють круг хлоп'яток

Хоровод водити

Гей, хлоп'ята, підведіться

Та за рученьки візьміться

Нумо, діточки – хлоп'ятка

Круг дівчаток танцювати

Гра «Друзі в народній казці»

Пригадайте назву та зміст казок і назвіть тих персонажів, які в казках були друзями

У казці «Колосок» друзями були ледачі мишенята

У казці «Ріпка» - друзі всі персонажі казки

У казці «Рукавичка» друзі всі, хто жив у хатці рукавичці

У казці «Колобок» не було друзів

У казці «Котик і Півник» друзі Котик і Півник

Творча рухлива гра "Ми з тобою подружимося, тому що..." (формування розумової дії "об'єднання") Діти з обраними речами підходять до вихователя. Вихователь визначає пари дітей, ті піднімають над головою свої предмети. Діти пояснюють, чому ці речі можуть "подружитися". (Щоб "подружити" предмети між собою, слід назвати їхні спільні ознаки — форму, колір, величину, призначення тощо). Вихователь обирає наступну пару дітей. Гра продовжується.

Вихователь: Знаєте діти, колись жив на світі один хлопчик, які придумав такі побажання:

Хай завжди буде сонце,

Хай завжди буде небо,

Хай завжди буде мама,

Хай завжди буду я.

А що б ви побажали своїм друзям і нашим гостям?

Це гра – побажання «Хай завжди буде...»

(Діти по черзі висловлюють свої побажання).

Підсумок

Діти, чи сподобалось вам наше заняття?

Що найбільше сподобалось, запам'яталось?

А ще в мене є для вас подарунок, але його не можна побачити, торкнутись рукою, з'їсти? Знаєте, що це? Це похвала!

Пропоную похвалити один одного, вимовити разом : Ми молодці!